

MARKO DRAGIĆ
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Radovanova 12, HR – 21000 Split
mdragic@ffst.hr

VELIKE POKLADE U FOLKLORISTICI HRVATA

Podrijetlo folklornoga kazališta seže u pretkršćanska vremena. Arheološke iskopine svjedoče postojanje maskiranih ophoda još u antičko-ilirskome vremenu. Folklorno kazalište u Hrvata najraznovrsnije je i najbogatije u pokladno vrijeme. Vrhunac pokladnoga razdoblja jesu Velike poklade koje obuhvaćaju nedjelju, ponedjeljak i utorak uoči Čiste srijede. U radu je velik broj primjera pokladnoga folklornoga kazališta koji se do sada ne spominju u literaturi, a u naše vrijeme izvorno su snimljeni u Republici Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Republici Crnoj Gori. Ti primjeri interpretiraju se multidisciplinarno. U mnogim primjerima opažaju se kulturološki indoeuropski utjecaji kao i europski i opće svjetski. Značajan je broj autohtonih hrvatskih pokladnih obreda, a neki od njih nastali su nakon Domovinskoga rata. Svrha pokladnoga folklornoga kazališta je apotropejska. Uz pokladno vrijeme vežu se različita narodna vjerovanja.

KLJUČNE RIJEČI: *folklorno kazalište, maskirani ophodi, narodna vjerovanja, narodni običaji.*

I tako se još uvijek onim potajnim daklem, možda malo i otvrdlim, čulima sporazumijevamo sa svim stvarima, bićima i duhovima u tom otajstvenom i jedinstvenom Božjem svijetu. Pogledaj ovo kamenje. Čim padne mjesečina vidjet ćeš kako se tihano nadimlje i diše. U svakom kamenu po jedan duh, u svakoj jeli vila, na svakom groblju strašilo, na svakom putu nagaz, u svakoj jami jauk, na svakom izvoru čarolija. I tamo sve do zvijezda i sazviježđa, do neba i nebesa, daklem, beskrajni svijet duhova ogrnut golemim plaštem Božje ljubavi. Ako nam to oduzmeš čim ćeš nas zaodjenuti.

Ivan Raos "Prosjaci i sinovi"

UVOD

Folklorno kazalište sinkretizira različite oblike narodnog stvaralaštva od glazbe i plesa, likovne umjetnosti do usmeno-književnih oblika. Taj je žanr narodne umjetnosti drevnoga postanja, a o čemu svjedoče i arheološki nalazi ilirskih kalupa za odlijevanje maski u Daorsonu¹ kod Stoca (4. ili 3. st. prije Krista). Srednjovjekovna crkvena prikazanja imaju obilježja folklornoga kazališta. O srednjovjekovnom

folklornom kazalištu svjedoče i određene reljefne slike na stećcima poput onih o *Kolu ljeljanovu*² čija se igra u Hercegovini zadržala do danas. (Palameta 1996). Folklorno kazalište rađalo se i razvijalo usporedo s ostalim usmeno-književnim rodovima: lirikom i epikom. Međutim, u povijesti svjetske usmene književnosti pozornost se više pridavala lirici i epici nego dramskome tekstu i njegovome izvođenju. U povijesti hrvatske usmene književnosti folklorno je kazalište zanemarivano sve do šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća.

Prema predaji *Vinodolski mesopust* izvodio se još prije *Vinodolskog zakonika* iz 1228. godine. (Kekez 1986). Srednjevjekovna je podrijetla pokladni dramski tekst s otoka Krka *Kolo od Buzović*. (Lozica 1996). U Dubrovniku se u 15. st. spominju maske *Židovi* i *Turica*, a u u slavu gradskoga patrona svetoga Vlaha Dubrovčani, susjedi iz okolice i plaćenici iz susjednih zemalja, izvodili su vesele igre. Malo je vijeće dubrovačko u 15. i 16. st. odlučivalo o maskiranju. U Dubrovniku se igrala *alka* i izvodila *cingareska*. Mavro Vetranović u svom djelu *Posvetilište Abramovo* koristi folklornu glumu. Hanibal Lucić dramatizirao je *Robinju* koja je izvedena vjerojatno prije 1530., a izvodi se do danas. Drame Marina Držića sadrže elemente folklornoga kazališta, primjerice, *brijanje drvom*. U 17. st. spominje se Lastovski *Poklad* koji je i danas dio pokladnoga rituala. U Zagrebu se Fašenk (Fašnik) spominje u gradskom proračunu 1656. god. (Lozica 1997). U požeškom kraju maškare su se nazivale *ćoraci*. Slične su pokladne izvedbe bile u Dubrovniku, Korčuli, Hvaru, Braču, Pagu, Rijeci i td. Francesco Maria Appendini u svome djelu spominje: *Čoroje*, *Vile*, *Turice* i *Bembelj*. (Čubelić 1970). *Turica* je nazvana prema izumrloj vrsti bivola zvanom *tur*. Maska *turica* poznata je i u Poljaka (*turon*) i Rumunja (*turka*). (Gavazzi 1991).

Matija Antun Reljković poklade tumači baštinom Bacchusovih orgija (Lozica, 1997). u kojima bi se smijali onome koji bi se napio i *nažderao*, a nazivali su ga poklade. (Reljković 1988).

1. RAZDOBLJE POKLADA

Razdoblje od Očića³ do Čiste srijede narod naziva mesoija. Sveta tri kralja (6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana, a od (7. siječnja) do Čiste srijede, razdoblje je poklada ili karnevala (krnjeval). Intenzivni pokladni običaji i događaji traju nedjelju, ponedjeljak i utorak, pred Pepelnicu (Čistu srijedu). U ta tri dana se gostilo i obilno jelo, posebno u utorak navečer pred korizmu jer je većina ljudi postila sve do Uskrsa. Te dane narod naziva: Velike poklade ili Završne poklade.

Zadnja nedjelja poklada zove se *Pokladna nedjelja*. U Gudincima, primjerice, te nedjelje nije nitko ništa radio, jer je svaki dan imao svoj razlog za nerad pa je

¹ Daorson je antički grčki grad.

² Ljeljo je u slavenskoj mitologiji bog ljubavi, sin slavenske božice Lade koja je božica proljeća, ljepote, mladosti i plodnosti.

³ *Očići*, *Oci*, *Oci nebeski* obilježavaju se nedjelju dana prije Božića. Naziv očići deminutiv je plurala riječi otac. Djeca, djevojke i žene traže od muškaraca da se otkupe. Ujutro rano urane da oca uhvate u postelji te ga zavežu kako bi se morao otkupiti (*ciniti*, *darovati*). Hrvati u livanjskom kraju *Očiče* smatraju *prvim čelom Božića*.

tako i svaki dan imao svoj naziv. U *Sramotni ponedjeljak* se nije radilo jer je to bila sramota; u *Bolni utorak* ako bi tko radio, bio bi bolestan; u *Vrtičavu sridu* ako bi tko radio, vrtjelo bi mu se u glavi; u *Zadužni četvrtak* ne valja raditi jer ako tko radi bit će dužan; u *Mušičavi petak* ne treba raditi jer onaj tko radi bit će mušičav; u *Zaklopitu subotu* ako bi tko radio, zaklopila bi mu se usta pa ne bi mogao govoriti, a u *Otklopitu nedilju* moglo se raditi sve, ali pošto je nedjelja nije se opet ništa radilo.⁴

U Bapskoj kod Iloka, osam dana prije poklada imalo je posebne nazive: *Sramotni ponedjeljak*; *Ubojiti utorak*; *Vrtičeva srijeda* (na taj dan nije se smjelo vrtjeti); *Usnosni četvrtak*, *Mišji petak* (nije se ništa radilo ručno jer će miševi izgrist platno); *Zaklopita subota*; *Otklopita nedjelja* (taj dan uvijek je bila priredba). Dan nakon Čiste srijede nazivan je *Lakomi četvrtak*, a tada bi se pojelo ono što je ostalo od Pokladnoga utorka.⁵

U Imotskoj krajini prvi četvrtak pred poklade zvao se *vlastovski*, a drugi *tusti četvrtak*. U Pokladnu nedjelju dolazile su *odive* u rod, a svaka je kuća na taj dan morala imati ušćipaka. (Kutleša 1997). U Srijanima je u vrijeme poklada običaj je da *odive* - udane žene idu na ručak kod matere i sa sobom ponesu najmlađe dijete. Tamo bi se frigali *ušćipci*, a moralo se dati svakoj ženi da odnese djeci i ukućanima. Tri dana se *odilo* u odive: nedjelju, ponedjeljak i utorak. Ženama je bilo zabranjeno plesti i presti na Pokladni utorak jer se vjerovalo da će, ako to rade, vinograde zahvatiti bolest zavijača.⁶

U vareškom kraju običaj je za poklade salijevati mukete⁷ i svijeće. Plete se i veze, ruho se sprema rano u godini *ako bi se koja trebala udat*.⁸

Za poklade bi i siromašniji nabavili po malo kave i šećera, vina i rakije. Za jelo bi se tih dana pripremlilo što se bolje moglo, osobito u utorak navečer: "sve bi izmišljali, čorba od mesa, kupus ili kalja, rebra na divljem zelju. Na poklade treba zaklati kokoš. Priča se kako je neki Turčin izjavio: Da bi svoga konja dao za Pokladnu večeru."⁹

U Srnavi kod Odžaka, u petak uoči Pokladne nedjelje pokisele se svinjske nožice i uši koje se pripreme i blaguju na Pokladnu nedjelju. Za *Pokladnju večer* se i u naše vrijeme pripravlja i blaguje pače.¹⁰

⁴ Barbara Smajić zapisala je 2010. godine u Gudincima, jednom od najistočnijih mjesta Brodsko-posavske županije. Kazala joj je njezina baka Marija Horvatović (rođena Užarević), rođena je 21. 01 1931. godine i cijeli svoj život provela je u Gudincima. Rkp. FF ST 2010. S.

⁵ Marijana Bošnjak zapisala je 15. i 17. siječnja 2009. godine u Bapskoj po kazivanju bake Mare Skrbina, djeve Skrbina - nije se udavala. Baka Mara ima 79. godina, živi sama u Bapskoj u ulici Ljudevita Gaja. Rkp. FF MO, sv. 2009., D. Usp. Lozica, 1997: 62-65.

⁶ Ivana Tadić zapisala je 2009. god. Kazali su joj: njezina baka Marija Tadić, rođ. Mladin, rođena u Srijanima, 21. ožujka 1933. god. i njezin djed Ivan Tadić, rođen u Srijanima, 18. ožujka 1963. god. Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

⁷ Muket *franc. mouchette* – voštana svijeća savijena u klupko ili spiralu. U domovima se čuvala kao svetinja, a palila se kod pokojnika. Od te svijeće napravio bi se križ i pokojniku stavio na prsa. Kazala mi je Jela Lovrić (djeve Ostojić, rođ. 1938. g. u Rumbocima.) Živi na Gmićima u Rami.

⁸ Katarina Pejčinović zapisala je u srpnju 2007. godine od Jelene Rodić i Kazimira Džoje. Rkp. FF MO, sv. 2007., D.

⁹ Antonija Zovko zapisala je na Selištima po kazivanju sestara Mandić u studenom 2006. g. Rkp. FF MO, sv. 2008., D.

¹⁰ Anela Andrijanović zapisala je 2008. godine. Kazao joj je Luka Martinović, rođen 1925. god. selo Srnava, općina Odžak (Bosanska Posavina). Rkp. FF MO, sv. S.

2. NOVA KISELJAČKA TRADICIJA NA POKLADNU NEDJELJU

Pokladna nedjelja posebno značenje ima u Gromiljaku kod Kiseljaka. Tu se već više od deset godina taj blagdan slavi na nešto drugačiji način. Na misu dolaze mnogi vjernici u narodnim nošnjama i iz mnogih drugih mjesta i župa, a oni koji imaju mogućnost dolaze u kočijama. Također se maloj djeci oblače narodne nošnje. Nakon mise slijedi obvezno kolo ispred župne crkve, nakon čega 'povorka' kreće dalje. Sve kočije krenu do obližnjeg Kiseljaka gdje se pomole na gradskom trgu ispred spomenika poginulim braniteljima, te se i tu poigra kolo. Put se potom nastavlja dalje, kroz cijeli grad do nekog od okolnih mjesta, gdje se obično unaprijed organizira proslava za sve sudionike.¹¹

3. MAŠKARE

Maskiranje svoje korijene vuče još od pretkršćanskih vremena. Nekoć su se mladi maškarakali išarajući lice, ili na nj stavljajući krpe, muški bi se obukli u ženske i obratno, pa bi tako hodali po selu da ih se ne prepozna. Kupili bi od vrata do vrata darove koje bi i dali susjedi, obično jaja i suho meso a poslije bi dobivene darove dijelili među sobom. Mačkare bi pjevale po selu: *Evo kuće i odžeka, / dobre žene i čovika, / koji će nas darovati / pleće mesa i pogače.*¹²

Jednoga utorka od 5. veljače do 7. ožujka, zadnji je pokladni dan. Taj dan je kruna poklada, ali običaji traju i dva dana prije. Nedjeljom se maškare djeca, oni su svojevrsan uvod onomu što slijedi, ponedjeljkom mladi, a utorkom stariji. Ophod maškara najčešće se odvijao u utork uoči Čiste srijede, a karakteriziraju ga: zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maškare (mačkare), pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke, a to pokladne ophode čini apotropejskim.¹³

U mostarskom kraju pripovijeda se o postanku maškara: "Bila neka siromašna udovica, imala sinove. Ispekla kolače i pripremila što je imala slatkiša. Pođe kod nekih poznanika i rekne djeci: Nemojte ovo dirati, ovo je za poklade. To su saznali neki iz susjedstva, namaškare se, dođu djeci i reknu: 'Mi smo pokladi.' Djeca dadnu sve što su imala. I otada se slave maškare."¹⁴

U Splitu je zadnje nedjelje *Krnjevala* bilo sve življe, jer se po Rivi počelo posipati pulinima¹⁵ i kunfetima.¹⁶ Po Rivi je bila šetnja samo do *Ave Marije*, a onda su momci i cure išli na večeru, pa bi navratili i na Pjacu. Popodne se Rivom šetalo i

¹¹ Gordana Vujica zapisala je 2. srpnja 2007. u Gromiljaku kod Kiseljaka, a kazao joj je don Marko Perić, rođen 1938. u Vidovicama kod Orašja, župnik župe Gromiljak. Rkp. FF MO, sv. 2007., D.

¹² Ines Ivelja zapisala je 2008. godine u Prološču Donjem kod Imotskoga. Kazali su joj Jela Dračar, Jeluša, (djev. Bajić, rođ. 1935. G.) i Bartolomej Juričić, Bariša, rođ. 1925. godine. Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

¹³ Apotropejski obredi i pjesme imaju cilj: odbijanje demonskih sila od ljudi, domova; stoke, štala; doprinos zdravlju i ljepoti; povećanje rodosti polja, livada, njiva, vrtova; liječenje bolesti. Neki apotropejski obredi imaju magijske poganske karakteristike, a neki su kristijanizirani. (Vidi: Dragić, 2007: 369-390.)

¹⁴ Adrijana Pandža zapisala je 2008. u Raškoj gori, a kazala joj je Janja Pandža (djev. Marić, rođena 1933. g. na Gorancima). Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

¹⁵ Pulin - maleni okrugli šareni komadići papira kojima se posipa u karnevalu.

¹⁶ Kunfet - slatkiš.

prošlo bi na stotine klapa maškara koji bi prije svega prošli preko Varoši, a potom bi se spustili na Rivu. Bilo ih je i na konjima i na magarcima. Bilo je i Turčina koji su pušili iz čibuka, te drugih narodnosti, zatim crnih, žutih, crvenih te različitih zanata: inženjeri, pjesnici, filozofi, lupeži, ribari, konobari, ljekari i td. Od ženskih bilo je: guvernanti, gospođa, sluškinja itd. Kod samostana sv. Franje digao bi se ciganski tabor, pa bi njihova djeca hvatala mlade Splićane da im gata iz ruke. Bilo je maškara obučenih svakako. Većina ih je bila strašna, jer su na sve drugo sličili samo ne na ljude, a osobito je tako izgledala jedna poveća *tovarska klapa* koja je i svoje toware, oblačila u maškare. Njima bi obukli čarape i gaće, a na glavu bi im stavili velike strijače¹⁷ iz koje bi mu virile magareće duge uši, dok bi im na oči zapeli sa žicom za uši naočale od limunove kore.¹⁸ U Istri se slavi Pusna nedjelja, u kojoj je Pust predvodnik maškara.¹⁹

U Splitu je na Pokladni utorak bilo najveselije. Stariji svijet, žene i ljudi Splićani, išli su samo dva puta na godinu na Rivu i to na Sudamju i na dan poklada i u ta dva dana dobiju toliko materijala da mogu cijelu godinu o tome govoriti. Svijet se smijao i zabavljao. Najstrašnije je bilo gledati maškare koje su bile u bijelim lancunima, a moreta²⁰ im je bila mrtvačka glava. Najsimpatičnije maškare bile su cure koje su se oblačile u momke, kao i momci koji su se oblačili u cure. Lijepje maškare su bile one sa škufjunima²¹ na kojima su bili sašiveni pozlaćeni zvončići. To je bio veliki događaj, posebno za niži težački puk, ali i zato jer bi se u pokladama saznalo tko se s kim ženi ili tko se kome udvara. Dvije-tri nedjelje prije krnje počeli su se po Rivi pokazivati maškare. Momci i cure pa i mlađi ljudi i žene obukli bi se u maškare i trčali u klapama bučeći i kričeći po varošima, da bi na kraju došli na Rivu koja je bila mjesto na kojem se događala, kako velika žalost tako i velika radost i veselje. Nisu oni mijenjali samo robu, nego i glas kako bi mogli izreći ono što ne mogu u normalnim okolnostima.²²

U čitlučkome kraju postojale su Velike i Male poklade. Velike poklade su zapravo bile posljednju subotu i nedjelju pred Čistu srijedu, kada se organiziralo i veliko sijelo pod krilaticom: *Trehni česu, Poklade su!* Domaćice bi tu večer pekle uštipke ili *privrate*²³, a maskirane skupine bi zabavljale pučane pjesmom, povcima i svakojakim šalama. Tako bi njihov humor bio skromno nagrađen pokojom smokvom, jabukom, a sve prikupljeno bi maskirana skupina na kraju pohoda ravnopravno dijelila. Male poklade su u utorak pred Čistu srijedu.²⁴

¹⁷ Strijača - ljetni lagani slamnati šešir široka oboda poput strehe.

¹⁸ Zapisala je Anita Zagorac 2006. g. u Splitu, a kazao joj je Špiro Jelaska (rođ. 1928. g. u Splitu). Kazivač je bio električar među prvim privatnim obrtnicima, sada je umirovljenik. Rkp. FF ST, sv. 2008., Z.

¹⁹ Vidi: Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 245-246.

²⁰ Moreta - maska.

²¹ Škufjun- dječja kapuljača.

²² Zapisala je Anita Zagorac 2006. god. u Splitu, a kazao joj je spomenuti Špiro Jelaska Rkp. FF ST, sv. 2008., Z.

²³ Privrate – starinske palaćinke.

²⁴ Anna Bevanda zapisala je 2009. godine. Kazivali su joj: Milka (Zubac) Babić, rođ. 28. prosinca 1929. u Čitluku; Ljubica (Juričić) Buntić, rođ. 19. siječnja 1924. u Čitluku; Milica (Primorac) Zubac, rođ. 13. rujna 1922. u Čitluku, (živi u SAD-u.) i Ilija Zubac rođ. 3. siječnja 1935. godine. Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

U široko-briješkom kraju pokladno veselje započinjalo je uoči Čiste srijede - nedjeljom, a završavalo bi utorkom u pola noći. U ta dva-tri dana bi se slavilo na veliko, čak bi i oni siromašniji nabavili štogod za tu priliku (kave, šećera, vina, rakije - što se bolje moglo) i tako bi sudjelovali i slavlju. Ako se moglo ispekao bi se pšenični kruh, pita ili uštipci od pšeničnog brašna na masti, čorba od mesa i kisela kupusa. Neki kažu da se trebala i kokoš zaklati u čast nadolazeće korizme. Hrana bi se nosila u crkvu na Pokladnu nedjelju te bi se jelo i veselilo. Iza mise bivala je šala, ples, pisma, kolo trusa i igralo bi se proletka i dilbera. Po cijele dane bi se sviralo, guslilo, diplilo, brojalo - i staro i mlado jednako.²⁵ Mačkarila su se djeca, a ako je bila veća skupina imali su svoga starješinu, koji je određivao u koju će se kuću svratiti. Obično su se maskirali tako što su se mrčili po licu, stavljali zube od luka, držali krumpir u ustima da bi izmijenili govor, stavljali rogove, brade od vune, zvona kravljih repova. Mačkare oblače neko staro odijelo, često su ga okretali naopačke, nosili su i štap i torbu za skupljanje darova. Često su muškarci oblačili žensko odijelo, a djevojke muško odijelo. Nekad su mačkare imale i svoje obredne pjesme, na pr: *Poklade su, mačkare su, / napićemo vina, / ženićemo sina. / Ženićemo medvedovog sina. / Vuk će nosit barjak, / lisica će svirat.* Kad bi obišli selo, mačkare bi u jednoj kući priredele večeru od skupljenih darova.²⁶

U Rami su na Pokladni utorak bile Male i Velike mačkare. Male mačkare su djeca i oni bi hodali po danu, a veliki, većinom *muškadija*, bi hodali u večer. Svatko bi na sebe navukao štogod stare *robotine* i u skupinama bi išli od kuće do kuće tražeći darove. Svijet bi davao što bi imao: mesa, slanine, ušćipaka²⁷, rakije. Na kraju bi se otišlo u onu kuću koja je najsiromašnija i ondje bi se zasjelo. Sve bi se *razvršilo*, donijeli bi i pure pa bi se pravilo i jelo, a sve što bi ostalo ostavili bi toj čeljadi, da i oni imaju štogod za Uskrs.²⁸ Poznata je izreka *Pokladnjak, pored plata porednjak*, a stari ljudi kažu da je dobro da snijeg napada koliki je plot, te je bolje na poklade biti bez mesa nego bez sniga.²⁹

U Žabljaku i svim usorskim selima, danju na poklade, uglavnom su išla maskirana djeca, a stariji navečer. U starije doba maske su se pravile od prirodnih materijala: ovčje vune i kozje dlake, starih dijelova nošnje, koju su izvlačili, kosa od lana ili od konoplje. Natjecali su se čija će maska biti strašnija. Djeca su nosila štap kojim su lupali na vrata i veliko rešeto za darove. Djeci su se davali orasi, jabuke, jaja, gurabije.³⁰ Katkad su domaćini bili neljubazni pa nisu davali ništa. Zato su mačkare udarali jaja o zid, ostavljali jaje u opanku, otvarali vrata na svinjcu i činili druge nepodopštine. Odrasle mačkare su nosile i šargiju pa bi štogod zasvirali. Njima se davala "dvodecka" rakije i meza. Toga dana ručak je bio običan, ali večera je bila osobita. Za večeru je obvezno bio pečeni pijetao, pogača i pita.

²⁵ Jeleni Marušić kazala je Grbešić, Kata, u rujnu 2006., rođena Primorac, Uzarići (1953), udata za Vladu, majka dvoje djece, živi na Širokom Brijegu. Rkp. FF MO, sv. 2006., D.

²⁶ Nives Ćorić kazao je 2008. godine Jure Kožul, rođen 1930, Ljuti Dolac. Rkp. FF MO, sv. 2008., D.

²⁷ Ušćipak – krafna.

²⁸ Mirjana Čališ zapisala je u veljači 2008. po kazivanju moje majke Mare Čališ, djev. Grbavac, 1947., Prozor. Rkp. FF MO, sv. 2008., D.

²⁹ Zapisala je Danijela Pušić a kazala joj je u rujnu 2007. godine na Gračacu u Donjoj Rami Ruža Pušić (rođ. 1955. god. na Ustirami, a sada živi u Ovčini kod Gračaca). Rkp. FF MO, sv. 2007. D.

³⁰ Gurabija – vrst starinskoga kolača.

Bake su svojim unucima pravile kolač kovrtalj³¹, a unuci su ga stavljali na ruke. Prije večere domaćica počne škropiti kuću, štalu, vrt i druga mjesta. Kada se vrati u kuću sa svetom vodicom, djeca kleknu i mole Vjerovanje, a majka ih škropi. Tada je večera pripravljena. Poslije večere išlo se na prelo tamo odakle se čula pjesma: "Odi prelo, da se saberemo" Plesalo se, pjevalo i sviralo do pred ponoć. Prije ponoći su se morali vratiti kući da bi ponovno jeli. To se zvalo "paučkovanje". Jeli su dosta da imaju snage za sutrašnji strogi post Čiste srijede. Što ostane od večere jede se u četvrtak i više se ne jede meso do nedjelje, posti se.³²

Maškarenje u Badljevinu kod Pakraca obilježavalo se skromno. Svatko od sudionika oblačio je neku masku. Nije bilo maski koje bi bile tipične samo za Badljevinu. Ljudi su se oblačili u različite maske: medvjeda i ciganke, razne maske u kojima su se muškarci oblačili u žene i obrnuto, sa štapovima kojima su naganjale djecu. Bilo je skupina maski koje su predstavljale svatove. Maske su uz pratnju glazbe prolazile selom, a ljudi su ih darivali krafnama, kolačima, jajima i novcem. Toga je dana svaka obitelj imala za ručak pečenu ili kuhanu kokoš s određenim prilogom i nezaobilazne krafne. Uvečer je bio priređen maskenbal na kojem se sviralo i plesalo. Često se izvodio *vrabac*, a to je jedan vid ismijavanja mana seljana.³³

U ljubuškom kraju mačkare bi se namazale sastruganom mrčom sa bronzina u kojem se kuhala hrana obješena o verige na ognjištu. Obukla bi se stara rutava roba. Bucmasti muškarci bi bile žene. U konjskoj zobnici nosili su luga i bacali ga po dosadnim ljudima. U maloj zobnici su nosili sastrugane mrče sa bronzina koju su jednom rukom trali i s tako crnom rukom na prevaru se rukovali i vrlo često pomazali po obrazu samo cure ili mlađe žene. Znali su glumiti i doktore obučeno u bijelo. Jedan od mačkara, većinom muškarac obučeno u ženu, pao bi u nesvijest, pa bi ga doktor *vizitao*.³⁴

U zeničkom kraju *mačkarili* su se odrasli i djeca. Za taj dan se spremale krpe i maske da bi se što bolje namačkarili i da ih nitko ne prepozna. Prvo su išle Male mačkare, a poslije njih Velike mačkare su išle od kuće do kuće i lupali na vrata, a tko im nije otvarao gađali bi mu vrata i prozore jajima ili bilo čim što im je pri ruci. Oni koji su otvarali davali su uglavnom krafne, jaja, pečenicu, pokoji novčić ili što su već imali. Kad bi se obišlo cijelo selo, mačkare su se skupljale u kući nekoga iz mačkara i tu su pravili jaja, čistili se, pili i prepričavali što se taj dan događalo.³⁵

³¹ Kovrtalj - pogača unutra šuplja. Te pogače domaćice u Bosni pripravljale su za najveće svečanosti. Tako je, primjerice, u Jajcu je momak svake nedjelje nosio curi i njezinoj rodbini kovrtanje. Djevojka bi ih natakla na ruke i nosila, a kasnije ih je davala drugim djevojkama iz sela. Katici Lozić Radielović kazala je Ana Ladan, djev. Cvitić, rođena 1936. godine, selo Carevo Polje. Ana je udovica 25 godina. Rodila je osmero djece i sad ima 24 prauučadi. Rkp. FF MO sv. 2007. D.

³² Marini Pranjić 2008. godine u Usori je kazala Ružica Ivić (djev. Nikolić rođ. 1948.), nastavnica u O. Š. Ivana Fra Franje Jukića. Rkp. FF MO, sv. 2008., D.

³³ Ivana Kop zapisala je svibnja 2007. g. u Badljevinu kod Pakraca, a kazali su joj njezina baka Emilija Kop (djev. Magdić, rođ. 1936. g.). Otac je kazivačice Nijemac koji je nestao u Drugom svjetskom ratu. Obitelji Kop također su njemačkoga podrijetla. U kazivanju su sudjelovali i Ivanin djed Franjo Kop (rođ. 1934. g.) i Katica Grčević (djev. Matijević, rođ. 1935. g.). Rkp. FF ST, sv. 2007. S.

³⁴ Mariji Keža 2007. godine kazala je Matija Matić, rođena 1920. god., Veljaci, Ljubuški. Rkp. FF MO, sv. 2007., D.

³⁵ Lidija Palavra zapisala je 1. ožujka 2009. g. U Kninu. Kazala joj je (1. 3. 2009., Knin) Jasna Palavra, djevojačko Barbić, rođena 1955. godine, Konjevići, Zenica. Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

U Bukovici kod Tomislavgrada na Pokladni utorak pekle su se krafne i mačkarilo se. Nekoć su žene bile mačkare, a sada su djeca. Oblačile su staru nošnju, opasale pasove, napravile bi se kao i muško. Jedna je predstavljala djeda, a druga trudnicu. Šalile bi se, po prtini zavaljivale, vriskale. Po kućnim vratima bi lupale. Ako netko ne bi htio otvoriti, posule bi vrata lugom, ili prije toga razbile jaje pa po tom lugu pospu da je teže očistiti. Kad gazda otvori zapjevale bi: *Faljen Isus, mili gazda, / mačkari su bili vazda. / Ova kuća od starine, / puna mesa i slanine, / koja će nas darovati: / Pleće mesa crvenoga, / čašu vina rumenoga.* A drugi pjevaju: *Dat ćeš para babi za cigara.* (Pri tome prigrlu babu.) U mnogim duvanjskim selima može se čuti pjesma: *Hvaljen Isus, dobri gazda: / Maškare su bile vazda, / dajte malo para, / didu za cigara / i jednog crvendaca, / za babinih gaća.* Ako maškare ništa ne dobiju, pjevaju kletvu: *Ova kuća ništa nije dala / dabogda se propuntala.*

Narod im je darivao novac ili što drugo za popiti i pojesti. Znalo se dogoditi da lug pospu po očima ako ne bi dobile dar. Kad bi dobile darove mačkare bi uz harmoniku zapjevale i zaigrale, blagoslivljajući ukućane: *Čudo dice imali, čudo vam Bog davo i svega imali!* Nakon toga išlo se u dom na ples i *ludovanje* koje je trajalo do 23 sata kada bi zazvonila zvona, što bi označavalo završetak poklada i početak korizme.³⁶

U Krušvaru, u Cetinskoj Krajini, maskirali su se i djeca i odrasli. Taj dan je još označavao i dan raskalašenosti i mogućnosti da se svatko preruši u osobu ili stvar koju je želio. Maskirali su se svime što im se našlo pri ruci, tako da se moglo vidjeti starih opanaka, dronjaka; lice su mazali lugom, a oko pasa su vezali zvona koja su bučala dok su hodali kroz selo tako da seljani znadu da su mačkare blizu njihove kuće. Stariji su imali iste običaje kao i djeca samo što su oni nosili veliki barjak. Ako bi se, prolazeći kroz selo, susrele mačkare i svatovi obje strane su u znak mira morale spustiti barjake. Ukoliko se barjaci ne bi poklonili jedno drugome, u znak mira, došlo bi do tuče. Kada bi mačkare došle do nečije kuće od ukućana su dobivale bičve, košulju i *peškir* koje su potom stavljali na barjak. Ukoliko im ukućani ne bi ništa dali mačkare bi se osvećivale tako što bi tu osobu posule lugom. Poslije obilaska kuća mačkare bi se sastale na najvećem guvnu u selu i tu bi nastavile zabavu uz *ice* i piće do kasnih sati.³⁷

One su išle od sela do sela i putem proizvodile buku. Sudionici su bili obučeni u ogrtače od ovcje vune, a oko pojasa su im na konopu visjela zvona. Na glavi su uglavnom imali maske nekakvih rogatih spodoba, a u ruci su nosili nekakav štap ili toljagu. Sudionici koji nisu imali maske, lica bi zacrnili pepelom ili ugljenom. Oni su se u povorci međusobno sudarali, a njihova su zvona proizvodila buku koja je plašila malu djecu. Nažalost ovaj je običaj odumro ima više od dvadeset godina.³⁸

³⁶ Kristina Musić zapisala je u Crvenicama kod Tomislavgrada, u veljači 2009. god. Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

³⁷ Kristina Taraš zapisala je 2009. god. u Krušvaru. Kazala joj je njezina baka Anka Bilandžić, rođ. Zebić. Rođena je 1940. godine i cijeli svoj život proživjela je u Krušvaru, skromnom, ali baštinom bogatom mjestu Cetinske krajine. Rkp. FF ST, sv. 2009., S (E)

³⁸ Nikoli Sunari 2008. godine kazala je Matija Sunara. Rkp. FF ST, sv. 2008. S.

U Kaštelima su se u pokladno vrijeme, većinom, svake subote održavale *šerate*. Organizirao bi se i ples i lutrija. Neki bi došli *umaškarani*, a neki ne bi. Na pokladni utorak bile bi završne *šerate*, kao i krnje, maskenbal i čitanje oporuke krjnine.³⁹

Danas su poklade u Kreševu vrijeme šala i mačkara kao veliko "mesojeđe". Tada se nakon mise Kreševljaci okupljaju ispred crkve i prurušeni u svakojake likove izvode tradicionalne plesove i pjesme. Jedna od tih pjesama je i slijedeća pjesma koja se pjeva na cijelom području Središnje Bosne: *Poklade su stari običaji, / to su nama naši preci dali. / To su nama preci ostavili, / da mi ne bi to zaboravili. / Pjevaj seko i vesela budi, / nek' se srce u svakome probudi. / Pjevaćemo i nemamo mane, / pjevaćemo sve do zore rane.*⁴⁰

U Tivtu su, kao i danas, mačkare išle od kuće do kuće, ali nisu se mogla vrata zatvoriti kao danas. Mačkare bi pucnjavom iz pušaka najavile svoj dolazak. Bilo je tu svega išlo se i na toware, svašta kao i danas. Obvezno je mačkare počastiti. Pali se krneval, koji je uvijek od slame sa čovječjom maskom pa mu se sudi.⁴¹

U Usori osobito su se djeca radovala pokladama. Toga dana dobijala su poklone. Lice su pokrivali maramom ili bi napravili masku od ovčije ili teleće kože i krenuli bi u skupinama u obilazak sela. Svako dijete nosilo je dugi štap sa sobom. Kada bi došli pred kuću štapovima bi lupali na vrata. Domaćin i domaćica s vrata bi ih upitali: "Od kojih ste?" Djeca ne bi odgovarala da ih ne bi prepoznali po glasu. Onda bi im domaćica podijelila po "kovrtanj" a domaćin bi na njihove ispružene ruke stavio orah ili kakvu suhu voćku. U zahvalu za poklone djeca bi se uhvatila u kolo spojeno štapovima na koje su natakli "kovrtnje".⁴²

3.1. Adžije

Maškare hodaju po selu, ali i po susjednim selima. Običaj je bio, a ostao i danas da domaćin na čija vrata dolaze maškare časti, danas uglavnom novcima, a prije uglavnom jajima, šećerom, brašnom, rakijom, mesom. Pohod svakom domu bio je prava mala kazališna predstava. Maškare su bili svojevrsni animatori, šalili bi se, pjevali, zadirkivali domaćine, dakle svrha nije bila da ih se samo vidi i daruje. Za dar su morali imati i primjeren scenski nastup. Društvo koje bi to skupljalo davalo je materijal svojim domaćicama. One bi spremale, pite, kolače, pečenja. Društvo bi se skupljalo u nečijem podrumu ili magazini da bi se provešeli i počastili.

Maškare Pokladnog utorka nazivale su se adžijama. Kažu znali bi se strašno namaškariti i izgledati jako opasni, dominantni, biti u crnom, s rogovima i repovima, podsjećati na *anam njih*.⁴³

³⁹ Karmen Carev zapisala je 2010. godine u Kaštel Kambelovcu. Kazala joj je Ivanka Perišin, (djev. Dujjišin, rođ. 1937. god.) Rkp. FF ST, sv. 2010. D.

⁴⁰ Saneli Vujica kazala je u siječnju 2010. godine Kata Čiča, rođena u Kojcini pored Kreševa 1925. godine. Rkp. FF MO, sv. 2010., D.

⁴¹ Vlasta Sindik zapisala je 2010. godine. Kazala joj je njezina baka Ružica Sindik, rođ. Radošević, 09.10.1929 godine u Radoševiću, selu pokraj Tivta. Cijeli život živi u Tivtu, majka je dva sina i baka petero unučadi. Rkp. FF ST 2010. Z.

⁴² Sjetlana Komuškić zapisala je u rujnu 2010. godine u Žabljaku. Kazala joj je Kata Petrović (djev. Šamonik) rođena 1942. godine. Rkp. FF MO 2010. D.

⁴³ To je narodni eufemizirani izraz za đavola.

Maškare podrazumijevaju veselo i razigrano društvance, pa su vareške maškare uglavnom pravile parodiju na svatove. Pri tom bi se naravno zamijenile uloge. Muškarca bi oblačili u bijelo, a neku od žena u mladoženju. Svatovsko – pokladna povorka sastoji se i od svih drugih aktera jedne svadbe. Tako imaju *čaju, kuma, kumu, neozbiljnog svećenika*, i td.⁴⁴

* * *

U Kastavštini (riječkome zaleđu) najpoznatiji su bili stočarski ophodnici, *zvončari*, a *Pusni pundeljak* bio je glavni njihov dan. (Lozica 1997).

U Bukovici kod Tomislavgrada običaj je bio zadnjega pokladnoga ponedjeljka, ako je bilo snijega, da momci sanjkaju djevojke ili jaše konje.⁴⁵

4. DID I BABA

U Istri, Dalmaciji, Lici, Hrvatskom primorju, Bosni i Hercegovini česti su prizori *dida* i *babe*. Neke njihove scene su opscene. Te karnevalske figure susreću se i u karpatskih Ukrajinaca, Bugara i Srba. (Gavazzi 1991)

U Imotskoj krajini obvezni sudionici pokladnih mačkara bili su *did* i *baba*. Predvodnik mačkara rekao bi *babi* i *didu* da nešto rade ka tamo, da ovi znaju za šta su jih darovali. *Did* bi skoči na nju i ka da ono, znaš... ka, za igru... pa bi se svi smijali. Večernji mačkari najviše su voljeli dolaziti u domove u kojima ima djevojaka. Bio je običaj, *uvatiti jednu curu pa bi je cilu izdrpali*. Sutradan su se hvalili da su *tu* i *tu izdrpali*.⁴⁶

U Sutini i Neoriću u Dalmatinskoj zagori početkom zime skupila bi se dva - tri momka koji bi bili određeni za barjaktara ili djevera. Išli bi od sela do sela u sred bijela dana kako bi odabrali jablan. Prije su se jablani čuvali i na njih bi se pazilo, zato bi se i sjekli noću. Desetak kršnijih momaka bi odabrani jablan posjeklo i ponijelo. Kad bi se odmakli od tog mjesta, zapjevali bi. Jablan se sjekao za barjak, sa kojeg se odmah gulila kora, prikratile dulje grane da se ne savijaju i lome pod teretom darova i onda bi se stavio negdje na tavan da se osuši kako bi bio lakši. Barjak bi morao biti pravilan u obliku piramide. U slučaju da takvog nije bilo moguće naći tj. ako je s koje strane bio bez grane, prišivanjem bi se učvrstile grane s drugoga jablana. U visini od oko jednog metra kroz stablo bi se probila rupa i u nju utisnulo drvo – klin za rukohvat i naslon na rame. Od tada pa do Pokladne nedjelje barjak se čuvao na nekom tavanu. U Pokladnu nedjelju u središtu svakoga sela oko 11 sati okupljale su se maškare koje su činili: *did*, *babe*, *vezir*, *barjaktar*, *jenge*, *neviste*, *diverovi* i *cigani*.

Did je vođa mačkara, najstariji i najiskusniji, treba imati ugled kod drugih mačkara te ima ovlast neposlušne maškare izbaciti iz povorke. *Did* je obučen u

---

⁴⁴ Katarina Pejčinović zapisala je u srpnju 2007. godine od spomenutih: Jelene Rodić i Kazimira Džoje. Rkp. FF, MO, 2007. D.

⁴⁵ Kristina Musić zapisala je u Crvenicama kod Tomislavgrada, u veljači 2009. god. Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

⁴⁶ Tanji Pezo 2008. g. u Lokvičićima kod Imotskoga kazala je Anka Smoljko rođena je 15. veljače 1945. godine u Lokvičićima, Imotski. Rkp. FF ST, sv. 2009., D.

balonku u sadašnje vrijeme, a prije je to bio kaput od ovce. Obavezno ima šešir, zvona i sablju. Obuven je u gumaše.

Babe su bile uz didove. Među sobom su birale glavnu babu, koja bi imala ovlasti nad drugim babama. Babe su u torbama nosile sa sobom luga s kojim bi posipali neposlušne civile, a i babe iz drugih sela. Nose travešu, brnicu, korpet, šudar, jačermu, crvene čarape, torbu za lug, gumaše te kudjelju s malo vune i vreteno.

Vežir se kreće bočno od kolone mačkara i nadgleda njihovo ponašanje. Ide od kuće do kuće i provjerava je li gazde dopuštaju ulazak mačkarama i ima li nakićenka. Potpuno je obučen u bijelo. Ima *crljene* čarape te *crljeni* pas koji mu ide i preko ramena. Na čarapama ima opletene podveze s kitama. Prije se nosio i fes.

Barjaktar je najsnažniji momak zadužen za nošenje barjaka. Obučen je u jačermu barjaktarsku s kitama, ima pas, žuti šudar, gaće od sukna i gumaše.

Jenge su mlade neudane cure, koje su nosile bijelu krpju, zeleni šudar, korpet, bilu šotanu, bile čarape, opanke ili gumaše, pregaču te jačermu bez kita.

Neviste su tek udane cure. Nosile su bijelu izvezenu krpju s cvijetom nazad, bile se urešene čipkom, zatim oplićak, korpet, jačermu, brnicu, šotanu, travešću, crvene čarape i opanke.

Diverovi su neoženjeni muškarci. Nose kapu kitaricu, kuparen s pucama tj. tokama i crvenim kitama. Imaju bijelu košulju, suknene gaće *na klišta*, crveni pas, te tri šudra – dva iste boje, a jedan različit, najčešće je to u kombinaciji dva crvena i zeleni ili dva žuta i zeleni.

Cigani su ostala svita mačkara. Prije cigani nisu nosili maske, dok danas nose. Obučeni su u razne imitacije poput *doktura*, popa i sl. Oni bi ljudima iz kokošinjaca krali jaja i ostale stvari. Oni idu na kraju mačkarske povorke.⁴⁷

U novo-travničkom kraju maškare, uz zvonjavu zvona, odlaze od kuće do kuće, a svugdje ih domaćini darivaju. Maskiranoj skupini na čelu su *did* i *baba* koji predvode plesove i igre neslano se ili dvosmisleno šaleći. Oni koji ne otvaraju maškarama vrata, vrlo su loše prolazili, a zna im se pod prozorom i zapjevati: *Kuća ti se kućarinom zvala, dica ti se za ognjištem s....* Kada se maškare zamore ili obiđu selo, nađu se u jednoj kući gdje pripreve i pojedu ono što su skupili. Poslije predaha nastave s igrama guske i prstena uz pjesmu i šalu. Onaj tko izgubi prsten mora ušmrkavanjem izvaditi prsten s dna zdjele pune vode.⁴⁸

U Srijanima su se frigali *ušćipci* i fritule. Maškarali su se uglavnom muškarci. Od njih se bježalo jer bi u *borše*⁴⁹ stavili lug kojim bi posipali, uglavnom djevojke.

⁴⁷ Ivana Jurić zapisala je 2009. g. u Sutini, malom mjestu u Dalmatinskoj zagori. Kazali su joj: Jurica Jurić, rođ. 1981. god., po zanimanju vozač, lovac; dugi niz godina je barjaktar u *Sutinjskim mačkarama* i Iva Marasović, djev. Veić. rođ. 1945., kućanica. Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

⁴⁸ Ivana Valenta zapisala je 2008. godine. Kazala joj je njezina baka, Ivka Sekić. Djevojački se također preziva Sekić. Rođena je 1936. godine u selu Pećine, blizu Novog Travnika, u Bosni. Sada živi u selu Rankovići u Novom Travniku. Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

⁴⁹ Borša – torba.

Glavne su maškare bili *did* i *baba*, koji bi smiješno imitirali spolni čin. Među maškarama je bio i torbonoša koji je u vreću stavljao prikupljene darove.⁵⁰

U Prugovu kod Klisa, maškare je predvodio *did*. Poredao bi članove svoje povorke – a tu je bilo: kovača, limara, poštara, stolara, pitura, dimnjačara, brijača, svećenika, liječnika i drugih figura. Svi zajedno se upućuju do kuće domaćina koji očekuje njihov dolazak, a cijelim putem se straši prolaznike. Trubač pred domaćinovom kućom najavljuje dolazak, predvodnik daje znak i program počinje. Osoba prurušena u liječnika obilazi ukućane, dijagnosticira bolest i određuje lijekove. Svećenik prilazi jednom po jednom, blagoslivlja ih "svetom vodom", dok poštara s punom torbom i naočalama na vršku nosa uručuje pisma. Pitur s najsuvremenijim *pinelima* započinje svoj posao u kući, kuhar započinje pripremati nešto ukusno u kuhinji i tjera ukućane da kušaju, krojač s raznobojnim tkaninama nudi posebno ženama i djevojkama svoje usluge, dimnjačar obavlja svoj posao u "fumaru" dok se cijela kuća puni dimom i crnilom. Uvijek je tu i jedan "cigo" u opancima i poderanim hlačama. U domaćinovoj kući je kaos, buka i smijeh, a nitko se ne miče dok nije plaćen za svoj zanat. Nakon toga se pred kućom nazdravlja crnim vinom, pleše se kolo, i pjeva se: *Evo dvora poštenoga, / domaćina veseloga. / Ovdje će nas darovati, / od Boga nas radovati. / Namažite didu sablju, / neka kući vodi babu. / Cura nas je darovala, / lipa momka izabrana. / Svaka strina čašu vina, / svaka maja po dva jaja. / Darujte nam i kumicu, / tri jabuke u torbicu. / Darujte nam barjaktara, / da s' o nama bolje stara. / Barjaktar ide od prozora do prozora kako bi djevojke kroz prozor okitile barjak (kao i u svatovima) terlucima, čarapama, ručnicima, šudarima. Tako se ide od kuće do kuće, od dvora do dvora, od domaćina do domaćina, zabavlja se ukućane. Pri odlasku iz kuće se pjeva: *Lipo ste nas darovali, / od Boga se radovali! / Hvala svitu veselome, / domaćinu poštenome! / Domaćinu sreća, blago, / blagostanje i imanje. / Mačkarama putovanje / i bogato sad primanje!* Tako se radilo sva tri dana poklada, a ako bi vesela povorka na svom putu susrela drugu povorku, jedna se povorka morala pokloniti drugoj s barjakom. Ako se nitko ne pokloni, svi se potuku! Na kraju trećeg dana se prostiru svi pokloni na ledinu, a *did*, pošteno pobroji i podijeli darove, nakon čega se svi polako i veselo razidu svojim kućama s darovima u rukama.⁵¹*

U Dugobabama, u mačkarama su u zadnja tri dana poklada, sudjelovali svi muškarci u selu, a glavni je bio *dida*, obučen u smeđu, staru, poderanu narodnu nošnju, sa kapom na glavi, tako da mu se moglo vidjeti samo lice, sa zvonom na leđima i mačem ili sabljom u ruci. Slijedili su ga Turčini koji su bili odjeveni u odjeću koja je imitirala tursku, a za pojasom su imali pištolj i sablju u ruci. Tako organizirana povorka predstavljala je svatove u kojima su bili: nevjesta, barjaktar, djever, jengije ili cure, kum, a jedino nije bilo mladoženje. Nevjestu je glumio najljepši momak u selu, a imao je žensku maramu, *jačerin* na leđima, *brnjice* i

⁵⁰ Ivana Tadić zapisala je 2009. god. Kazali su joj: njezina baka Marija Tadić, rođ. Mladin, rođena u Srijanima, 21. ožujka 1933. god. i njezin djed Ivan Tadić, rođen u Srijanima, 18. ožujka 1963. god. Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

⁵¹ Maja Vrbat zapisala je u Prugovu 2009. godine. Kazali su joj: Slavko Bašić, pok. Ante, rođ. 1932.; Mara Bašić, rođ. Sarić, 1935.; Ante Bašić, pok. Duje, rođ. 1958.; Ivan Bašić, pok. Duje, rođ. 1960.; Jasna Vrbat, rođ. Bašić, 1962.; Mirjana Budić, rođ. Bašić, 1966. Selo Prugovo nalazi se oko 7 kilometara daleko od Klisa. Smjestilo se u malenoj dolini između Jurića Vinca i Pometena brda s jedne, te Debeljaka i Lisca s druge strane. Rkp. FF ST, sv. 2009., S. (E).

šotane. Nevjesta je šutljiva, a jedino bi s djeverom zaplesala kolo i zapjevala pjesmu. Barjaktar je bio obučen u narodnu nošnju od smeđega sukna i nije bio maskiran. Nosio je visoko jablanovo stablo okićeno crvenim jabukama, orasima, narančama. U mačkarama su se nalazili: doktor, poštar, poreznik, krojač, kovač, pitur, brijač, trubač s rogom, te nekoliko ciganki i "cigića". Uz njih se nalazila i "baba" koja je lugom posipala sve na koje je nailazila i tako čistila put povorci. Povorka je kretala u ujutro. Prvi bi išli Turčini koji su preskakali zidove seoskih ograda. Sabljom bi osiguravali boravak mačkara pred kućom domaćina. Trubač bi rogom najavljivao dolazak mačkara. Mačkare ne bi ulazile u kuću, nego bi ih domaćin častio pred kućom. U kuće je jedino ulazila baba s metlom u torbi. Odlazila bi do komina i ako bi ondje našla luga, razmela bi ga po cijeloj kući, a ako bi na komaštrama našla bronzinu u njega bi stavljala neki stari predmet (cipelu, robu, drvo) i tako bi ukućanima propao ručak. Doktor bi liječio bolesti ukućana, pop bi nosio veliku knjigu s golim ženama na naslovnici i odatle čitao "molitve i držao propovijedi". Poštar je uručivao pisma; pitur ulazio u čađavu kuhinju koju je trebao očistiti; kovač popravljao alat koji mu je domaćin donosio; limar *zakrpavao* razbijene stvari; jedan od cigana glinom bi preoblikovao lonce; jedna ciganka bi gatala, a druga glumila da je trudna tražeći pomoć; brijač bi brijanjem ubio neku mačkaru, a doktor bi je oživljavao. U povorci je bio i đavao s rogovima, obučen u teleće krzno i sa crvenim trozubom u ruci kojim je razbacivao praške (drva) i jurio okolo djecu čuvajući mačkare. Domaćin bi *didi* davao slaninu ili komad pršuta što bi on nataknuo na sablju i tako je nosio do iduće kuće. Kad bi dida dobio veći komad slanine ili pršuta stari je skidao sa sablje i stavljao u torbu, a veći stavljao na sablju. Svatovi bi pred kućom, predvođeni didom, igrali kolo i pjevali pjesme, a ako bi se u toj kući našla mlada cura, morala bi igrati s njima. Ako je curin momak u drugim svatovima u kolu, cura je morala nakiti kičenu jabuku kroz koju su bili veliki *špagi* u kojima su stajali stari bajam ili orah koji su bili namijenjeni njezinom momku. To se stavljalo na barjak koji se nalazio na jablanu i koji su djevojke kroz prozore okitile bičvama, košuljama, terlucima, jabukama, narančama. Nevjesta se upoznavala sa zaovama, stričevima, strinama, zetovima. Nakon dobivenih darova svatovi bi se pjesmom zahvaljivali. Na kraju dana odlazili su na počinak i sljedeća dva dana istovjetno nastavljali ophode. Jedino se nije išlo kućama u kojima je netko nedavno umro.⁵²

U Bilom Polju kod Livna maskirani ophodi ili pokladne povorke formirale bi se u svakom selu. Članovi te povorke bili su zapravo svatovi. *Mlada je bila baba, a mladoženja dedo, a imali smo i lugara koji je u torbi nosio lug i ako nas ne'ko napadne u tuđem selu on bi mu u oči bac'o lug. A tu bi se lako moglo i cure "drpat" pa su znale od šćipanja otić' kući plave. Svirali smo na usnim harmonikama, pjevali i tražili od domaćina svake kuće da nam da štogod. Pjevali smo: Mačkare, mačkare, mačkare smo mi, tko nam ne otvori, to su ljudi zli. Za sobom smo vodili magare i na magare tovarili ono što bi dobili: jaja, slaninu, uščipke. Onda smo se znali sastat u nečijoj kući, razbit jaja, ispeć slanine i veselit' se.*⁵³

⁵² Marijan Buljan zapisao je 2005. god. u Dugobabama. Kazali su mu: njegova baka Mara Vučića, rođ. 1935. god. u Dugobabama (1951. god. preselila se u Split) i Mara Bašić, rođ. 1935. god. u Prugovu (1958. god. preselila se u Split). Rkp. FF ST, 2005., S.

⁵³ Saneli Popović kazao je 2010. god. Filip Čelar, rođ. 1954. god. u selu Bilo Polje kod Livna. Rkp. FF MO, sv. 2010. S.

U Planjanima kod Unešića, u pokladno veselje ili u "mačkare" išli su jedino muškarci. Nezaobilazno središte povorke uvijek su bili mlada i mladoženja - "baba" i "did". Uz njih su putovali barjaktar, torbonoša koji je u svoje torbe skupljao "darovštinu" i ostali koji su se nazivali pjevačima, a bili bi obučeni, najčešće, u narodne nošnje.

Za mladu i mladoženju odabirali su se mlađi ljudi s tim da bi mlada obukla svoju svečanu haljinu i nosila bi metlu. Ona bi po dolasku ispred kuće mještana ušla ili u kuću ili u dvorište i to tobože pomela. Domaćini bi je zatim darivali, najčešće hranom. Ako netko ne bi darovao mladence onda bi im kuću *zalužila* ili posula lugom baba koja bi nosila i preslicu i vreteno.

Mlada i mladoženja bili su obično pristojni, ali zato baba i did bi pod stare dane "udarili brigu na veselje" i pjevali lascivne pjesme, izvodili šale gdje bi did znao i "naskočiti" na babu, sve na radost gledatelja. Baba i did bi bili obučeni u stare krpe, a znali su i nositi i zvona na leđima. Mazali bi se ugljenom, a baba se još i *popepelila* – da izgleda kao da je radila u *kužini*. Pjevali su: *Daružite nam našeg dida, / da po svitu pripovida, ili: Daruj didu koju stoju, / da povali babu svoju!* Ako bi ih se dobro darovalo, "did" bi tobože ispunio obećanje, a baba bi se branila i pravila se da joj je neugodno, da nije ona "od toga". Tako bi pokladno društvo hodalo od kuće do kuće i nasmijavalo mještane svojim improviziranim, a opet ustaljenim izvedbama, a "torbaši" su novce od "karata za predstavu" imali u slanini, kojem komadu mesa, sira, vinu. Nije se išlo zaraditi, nego ispoštovati dobre stare običaje i nasmijati do suza.⁵⁴

4.2. Miljevačke čarojice

Maškare se u Miljevcima zovu *čarojice*. Naziv baštine po čaranju lica ugljenom. Pripremanje je započinjalo već iza Tri kralja, kada su se za čarojice odabirali snažniji, izdržljiviji, otvoreniji ljudi i koji su bili spremni na šale, doskočice, ali i koji *dišpet*.

Prije ophoda *čarojice* su se sastajale u jednoj kući gdje bi se dogovorile uloge. Najčešće su to bili baba, did, te obično jedna ili dvije mlade. Jedna bi bila malo starija, a u ruci je imala uvijek metlu tako da bi mogla počistiti kuću u koju stignu. Baba je uvijek sa sobom nosila lug i posula bi one koji joj se ne bi sviđali, a did je uvijek bio glavni u povorci i odlučivao kamo čarojice trebaju ići. U ophode bi kretali u samu zoru po svim selima Miljevačkog platoa, zatim bi preko Krke stigli do Dubravica i Rupa.

Čarojice su imale i torbonošu zaduženog da nosi torbu u koju bi skupljao darove i najčešće bi imao sablju, na koju bi zaticao slaninu i meso koje bi čarojicama darivali domaćini. Prije darova čarojice su morale otpjevati jednu od svojih pjesama, ali i ispuniti želju domaćinu. Najčešće se pjevalo: *Domaćine, kume moj, evo mene pred tvoj dom*. Najčešća želja domaćina bila je da "did povali babu". Taj običaj želio je potaknuti nadolazeću godinu da bude što plodonosnijom. Did bi najčešće povalio babu na drvima ili lozi. Obučeni u staru odjeću, zaogrnuti u ovčju kožu i okićeni zvonima čarojice su velikom bukom koji su proizvodili zvonima željeli protjerati

⁵⁴ Kristini Jurić kazao je Vice Jurić 2009. Rođen je 1939. u Planjanima. Rkp. FF ST, sv. 2009. D.

demonске силе и пробудити пролјече и родну нову годину. Осим с гостолјубивима домаћинима чаројце би се сусретале и с домаћинима који их не би htјели primitи у свој дом. Тада би чаројце направиле *dišpet*: истјерале би све kokoši из kokošinjca, побациле ствари у дворишту и слично. Након повратка чаројца, организирала би се већера на којој би се припремили сви дарови који су се skupили. Позивали би се сви чланови обitelji оних који су судјеловали у чаројцима, а када је било много дарова у славлју би судјелоvalo и cijelo село.⁵⁵

4.2. Pokladni svatovi

U Boraji su se na Pokladnu nedjelju spremile mačkare, a činilo ih je dvadeset do trideset momaka obučenih u "grdnu robu". Hodali su od kuće do kuće, od sela do sela, kao svadbena povorka, a jedino nisu išli u onu kuću u kojoj je netko nedavno umro ili je u kući netko teško bolestan. Na čelu povorke bio je barjaktar koji je nosio *bandire* koji nisu bili pravi, nego svilene maramе "na cvite", kurdele i jabuka na vrhu. Iza njega bi bili "did" i "baba", te dva djevera koji su pod ruku vodili mladu. Mlada je bila mladić koji se preobukao u žensku odjeću. Iza njih su išle ostale mačkare. Mlada je nosila torbu, ako bi tko darovao novaca. Ostali *svatovi* su nosili torbe u koje su sakupljali darove.

U kućama su izvodili razne šale. Nastojalo se sve kuće obići do zalaska sunca, jer se vjerovalo da u pokladnim noćima hodaju vještice. Тада је сваки домаћин blagoslovljenom vodom škropio kuću, štalу, двориште, polја.

Kada bi "did" vidio kakvu mladu "napirlitanu" iz puške svu posuo lugom. Međutim, nitko se ne bi ljutio jer je u pokladno vrijeme sve bilo dopušteno. Ponedjeljkom se nije običavalo ništa, ali na Pokladni utorak bi se pripravilo hrane kao na Božić. Običavalo se kazati da je Marko Kraljević⁵⁶ prodao konje kako bi mogao dobro večerati na Pokladni utorak. U ponoć se sve prekidalо. Ostatak hrane se bacao, čak se ni stoci ne bi davao. Jedino bi se ostatci pancete i pršuta ostavili i to bi se blagovalo na Uskrs. Kad bi se tako završile poklade prestajao je strah od *vidurina* i vještica. (Furčić 1988).

5. POKLADNJA BABA

Luka Ilić Oriovčanin prije stotinu šezdeset godina zapisao je da se tada od svih maškara odlikovala *pokladnja baba*, а pravila se tako što bi se ženska rubina napunila slamom tako da bi sličila na *čovječansku sliku*. Umjesto glave stavila bi se tikva, na kojoj bi oči i zube izdubili, te bi se sve to zaodjenulo starom ženskom

⁵⁵ Katarina Penđer zapisala je 2008. godine. Rkp. FF Split 2008, S.

⁵⁶ U hrvatskoj je tradicijskoj kulturi Marko Kraljević često prisutan. Marko Kraljević (? – Rovine, 1395.) sin je srpskoga kralja Vukašina kojega je na vrelu, dok je pio vodu, umorio njegov sluga kako bi se dokopao zlatnoga lančića koji je kralju visio о vratu. Nakon Vukašina за kralја Srbije, Bosne i Zapadnih strana okrunjen je Tvrtko Kotromanić, ban (1353.-1377.) te kralj (1377.-1391.). Marko Kraljević poginuo je na Rovinama 1395. g. boreći se na strani Turaka protiv vlašskog (rumunjskog) vojvode Mirče. (Nije poznato kako je Marko Kraljević, žestoki borac protiv Turaka, postao njihov vazal. U srpskoj je tradiciji predaja о tome kako je Marko Kraljević prokleo i sebe i Turke moleći Boga da izgube tu bitku i da on pogine u njoj.)

robom. Kroz sredinu bi se stavilo deblje drvo kako se sve to ne bi presavilo, a drvo je ujedno predstavljalo i noge. To bi se privezalo za konjska kola koja je vozio najslabiji konj u mjestu, a kako bi sve izgledalo smješnije babi bi se u ruku dala varnjača, a okolo bi nekoliko djece napravili. Babu su pratili dvorjanici: jedan je jahao na konju i puhao u rog, drugi ga je vodio, a dva ili tri tjerali su ga kandžijama, udarajući u babu, a ne u konja. Tako su hodali kroz sela. Ujutro na Čistu srijedu babu bi odvezli izvan sela i uz oplakivanje i jadikovanje zakopali je. Potom bi se vratili kući, upalili bi fenjer, pa i ako bi bio dan, te bi po svim budžacima zagledali tražeći poklade. (Ilić Oriovčanin 1846).

Ilić Oriovčanin navodi da je taj običaj pretkršćanskoga rimskoga podrijetla, a poznat je i kod drugih Slavena.

Zadnja tri pokladna dana domaćin nigdje od kuće nije odlazio, nego je kod bogate trpeze dočekivao i ispraćao goste. Noću između Pokladnoga utorka i Čiste srijede u pola dvanaest zazvonila bi crkvena zvona kako bi sudionike pokladnih ophoda opomenula da se vrate domovima i da je kraj pokladnim šalama.⁵⁷

6. BAKURINE NA MURTERU

Poklade zauzimaju važno mjesto u murterskom folklornome kazalištu jer to je bio društveni događaj koji je u smijehu i veselju okupljao cijelo selo. Kostimi za poklade (po murterski - bake, bakurine) znali su se pripremati i po šest mjeseci prije samog događaja. (Furčić 1980).

Oni koji bakurinama ne bi htjeli otvoriti i pustiti ih u kuću, bakurine bi im znale načiniti takav *dišpet* da bi ga dugo pamtili. Najviše svijeta bi se *užalo* obući u bakurine na Pokladnu nedjelju. Što bi sve na sebe stavljali i oblačili, *to ni vragu ne bi palo na pamet*. Toga dana svi bi se skupili na *Koledišće* gdje bi se *proštija prvi dil tužbe bakurini Juri*, a onda bi ga odveli u podrum do utorka navečer. Zadnji *dan bakurin* svatko se oblačio što je mogao gore i prljavije. Po mjestu bi bilo veliko *luletanje* do predvečer. Svatko je svakome mogao bilo što reći, a pri tome se nitko nije smio uvrijediti.⁵⁸ Predvečer se na *Koledišću* čita drugi dio tužbe Juri kada se osudi i *užge*. U naše vrijeme taj običaj se pomalo zanemaruje.⁵⁹

7. SMOTRA MLADENKI NA VELIKE POKLADE

U župi Hrasno bio je običaj da sve mlade, obučene u robu kao na vjenčanju, a bez koprene, ali s trobojnicom dođu k crkvi na Male poklade u Gracu, na Velike (završne) poklade u Hrasno, gdje je bilo središnji *dernek od mora do Stoca*. Mlade iz župe Trebinje, s *đeverovima* su išle na *dernek* u Donje Hrasno, kamo je bila glavna ocjena mladi (nevjesta). *Dernek* (smotra mlada) je bio i kod župnih crkava

⁵⁷ Isto, str. 118.-119.

⁵⁸ Ivoni Tolić na Murteru 2008. godine kazala je Luce Skarčić-Marušić, (rođ. 1920.) Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

⁵⁹ Ivona Tolić zapisala je na Murteru 2008. godine. Kazala joj je Ivanica Mudronja, (rođ. 1928.) Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

u Ravnom, Prenju i Rotimlju. Župnik bi u Hrasnu sve mladence taj dan skupa blagoslovio. Poslije mise bi žene (*žiri*) zagledale mlade pa je to bila i *smotra* mlada, na kojoj se *gledalo* koja je najljepša.

Do kraja tridesetih godina 20. stoljeća mlade su na Velike poklade u Hrasno dolazile u pratnji djeverova i izvodile razne nepodopštine, što nalazimo u svećeničkim izvješćima, a i u pričama starijih osoba. "*Vanjsko vladanje je bilo sablažnjivo, i djeverova i udavača prema njima, a osobito udavača prema ostalim muškarcima. Zalijetale bi se za svakim, grlile, ljubile, nepristojno zadirkivale. Pri tome nitko od muške čeljadi nije mogao mirno proći i smatrale su se sve valjanijima one koje su se "bolje uskakale", koje su znale izvoditi veće nepodopštine, tj. koje su se raskalašenije vladale*". (Humljanin 2001).⁶⁰ Neka mlada bi i zapjevala: *Udadoh se i nazva se neva, / nikad više curina imena./ Ja sam dragog naučila reda, / kad se ljubi da se ne ujeda.*

To je bio "njihov" dan kada su *smjele* raditi razne nepodopštine.⁶¹ Ako bi na derneku bio neki momak koji je ne daj Bože prevario ili ostavio neku od njih, "kuku njemu" pa bi čak "ujedale zašto god stignu." Raskopčale bi mladićima hlače, pogotovo onima koji su bili sramežljivi, pa bi pojedinci navodili mlade da im to čine.

Svećenici su javno kritizirali to ponašanje i borili se protiv toga običaja, opominjali, prozivali, kritizirali.⁶² Taj običaj je iskorištenjen, zahvaljujući don Mitru Papcu župniku u Gracu. Vrijeme je učinilo svoje, nema više derneka, nema sastajanja mladi, nema ni starih običaja.⁶³

8. KARNEVAL

O podrijetlu naziva karneval postoji više teorija: prema nekima karneval svoj naziv baštini od latinskoga uzvika *Carne vale!* – *Zbogom meso!* Milovan Gavazzi vjerojatnijim smatra da karneval potječe od latinskih riječi *carrus navalis* = lađa na kolima, koja se nekoć u pokladnim povorkama vozila po srednjoj Europi. (Gavazzi 1991). Princ Karnevala u Dalmaciji je *krnjo*, u Istri i Primorju *pust*, u Zagrebu *fašnik*. Uz njega su određene osobe: tužitelj, branitelj, sudac, krvnik s odgovarajućim maskama. Na određenom mjestu izvodi se prikaz suđenja krnji koji je za sve kriv, te ga na koncu spaljuju ili svečano utope. Pokatkad tu dramu prate i narikače koje žale za krnjom. To folklorno kazalište simbolizira pobjedu proljeća nad zimom koja je obilovala mnogobrojnim nedaćama otjelovljenim u krnji. Taj obred izvodi se i u zapadnoeuropskim zemljama.⁶⁴

⁶⁰ Humljanin je pseudonim Stanislava Vukorepe.

⁶¹ U Ravnom je takvo ponašanje mlada nestalo poslije Drugog svjetskog rata, a u Hrasnu se duže zadržao, ali je upornošću don Stjepana Batinovića priveden u normalne okvire, i ako je bilo pojedinačnih neposluga sve do kraja šezdesetih godina prošlog stoljeća. Posljednji svatovi, konjanici, bili su Andrije Konjevoda 1967. u Hutovu, u Joze Njavre sa Cerovice 1967. godine (21. siječnja), a bilo je 27 svatova, što pokazuje da je već polovicom šezdesetih godina prošlog stoljeća dobrano povećan broj svatova. Na Osječenici, posljednji svatovi na konjima bili su 1968. godine i td. (Kazao mi je 9. siječnja 2010. godine Stanislav Vukorep.)

⁶² Po kazivanju Stanislava Vukorepe posebno je uporan i strog bio don Mitar Papac u Gracu.

⁶³ Običaj mi je 2010. godine kazao Stanislav Vukorep, a on ga je izvorno zapisao na terenu.

⁶⁴ Isto, str. 12.-14.

Prvi podatak o splitskome karnevalu navodi Marko Marulić u pjesmi *Poklad i korizma*. (Lozica 1997). U Splitu, dvije – tri nedjelje prije krnje počele su po Rivi šetati maškare. U rano jutro, na pokladni utorak, počele su klappe sa tovarima hodati po varošima. Jedna klapa ne bi završila, druga bi već nastupala. Tako je bilo sve od ranoga jutra pa do podne. Popodne se po Rivi fešta nastavljala. Svijet se smijao i zabavljao. U povorci je bio provozan i sam krnjo nekoliko puta gore – dolje po Rivi, uz pratnju njegovih cukuna.⁶⁵ Krnje je bio obučen u crni frak i nosio je bijelu kravatu, u rukama štap, a na rukama su bile rukavice, na glavi cilindar, na očima naočale. Cukuni su ga pratili glazbom, a neka cukunica je pratila krnju i plakala za njim jer mu se u ponoć sprema pogubljenje. Tako se šetalo po Rivi i Pjaci sve do jedanaest sati u noć, a onda bi svi krenuli prema malom mulu kraj *šinitadi*, na mjesto gdje će se krnji javno suditi i nakon osude ga užgati na lomaču. I dok je krnje tako gorio, glazba je svirala, a njegovi cukuni su znali zapjevati: *Ide krnje priko Rive, / noge su mu malo krive. / Šempre krnje turlululu, / ima krnje mandulu. / Kad se krnje doma vrati, / nađe ženu iza vrati, / Di je jube popi i fratri, / šempre krnje turlululu, / ima krnje mandulu... / ...E, moj krnje, moj viteže, / izi si mi sve pineze, / a ako ih ne iziš, / pazi, krnje, ča činiš!*"⁶⁶

U Splitu se krnje prvi put palio na ponoć Pokladnoga utorka, oko 1875. godine na Narodnom trgu. Organizator je bio "ondašnji vlasnik hotela i kavane, Luigi Troccoli, u želji da okupi čim više svijeta u svome lokalnu. Krnje je bio smješten na samome dnu Pjace (Narodnog trga), a palio se žicom odozgo." (Braica 2002: 15)

U to, sa zvonika Svetoga Duje ozvuči se i bunbal.⁶⁷ U mukloj, crnoj noći najavljuje on cijelom svijetu da je završio ludi krnjeval i da je na vrata došla korizma, puna posta, glada i velike molitve. I tako su maškare počele skidati svoje morete, a komade krnje cukuni su nogama gurali u more i svit je išao doma.⁶⁸

U Poljicima, poklade su ludo pijano vrijeme. Utorkom pred Čistu srijedu, *vrigaju ušćipci*, svijet se *najede mrsna do grla*, jer grjechota je da propadne, budući je sutra je korizma, više se ne jede. Toga dana prave se poklade ili krnjeval. Govori se da *idu tirat krnju*.⁶⁹

U Visokoj na Hvaru glavni događaj je *krnjeval*. Za vrijeme poklada, svake nedjelje, organiziraju se tanci. Posljednjeg dana pravi se veliki krnjo – Ladro, a Štrada je prepuna ljudi. Karavana putuje na čelu s Ladrom. *Visoške mlade brze su bile, kumpaniju vinom opile*. Krnje tobože plače i poručuje: *Večeras su mi zadnji tanci, / dođ'te meni, mi smo stari znanci*. Održava se suđenje krnji, tereti ga se da je

⁶⁵ Cukun - budala.

⁶⁶ Maja Vušković zapisala je 2008. godine. Kazivačica je Perka Vušković, rođ. Vojković (1924. god.) rodom s otoka Visa, ali je i velik dio svog života provela u Splitu. Jedna od zanimljivosti s otoka Visa jest običaj kojeg bi izvodili mladi momci prilikom odlaska u vojsku. Naime, oni bi konje i toware premještali iz jedne štale u drugu te po mjestu krali kokoši i ubijali ih. Sličan običaj se izvodio i prilikom smrti nekog od mještana, kad bi stanovnici Visa išli po mjestu i jedni drugima muzli koze i krali kokoši. Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

⁶⁷ Bunbal - veliko zvono katedrale sv. Duje.

⁶⁸ Zapisala je Anita Zagorac 2006. g. u Splitu, a kazao joj je Špiro Jelaska (rođ. 1928. g. u Splitu). Kazivač je bio električar među prvim privatnim obrtnicima Sada je umirovljenik. Rkp. FF ST, sv. 2008., Z.

⁶⁹ Miji Gojsalić 11. rujna 2007. g. ispričao je Ivan Gojsalić, sin Matije, rođen 1954. Rkp. FF ST, sv. 2008., S. (Usp. Ivanišević 1987.)

sve rasprodao, da su djeca gladovala, da ju suša ljetinu obrala, a sve to jer nije Boga molio, da bi kiša zemlju natopila, da se djevojke stare nisu udale, ceste i luke nisu se gradile, živa voda nije potekla i td. Za sve to presudilo se: *Neka te tovar srepa. U oganj uvali od glave do noge, sve zapali, nema zašto da se žališ.*⁷⁰

U Pločama kod Trogira u pokladno vrijeme išlo se kod Ivana Dražića, koji je bio glavni za organizaciju maškara. On i oni što išli u maškare napravili bi krnju od slame i navukli staru robu na njega. Nosili su ga po selima i kad bi došli na Petomavar, na Pokladni utorak, stavili bi ga u sredinu. A taj Ive bi se obukao u popa i onda bi on Krnji *odriješivao* grijehe i sve ono što svećenik govori na pogrebu. Potom bi krnju polili s uljem i zapalili. Kad bi izgorio, onda su maškarani plakali za pepelom od krnje. *Ka ža in je.* A prije nego bi ga zapalili dali bi mu jesti pršurata i piti vina.⁷¹

Na pokladni utorak, karnevol, priprema se pašticama s makarunima i li njokima. Organizira se maskirani pohod po mjestu. Središnja figura povorke je Jure Karnevol. Predvečer se čita njegova ostavština – testament. Na kraju se zapali kao glavni krivac za sve nedaće. Navečer se organizirao posljednji pokladni ples na kojem bi majke u ponoć došle po kćeri jer slijedi korizma.⁷²

U mnogim drugim krajevima pravi se *krnjo* od slame i krpa i na kraju bude spaljen.

U nekim su mjestima iščezli karnevalski ophodi i obredi, primjerice, u Trebinju gdje je od *austrijskih vremena* do konca Drugoga svjetskoga rata Hrvatsko glazbeno društvo *Slavuj* organiziralo karneval na trebinjskim ulicama. Sudionici karnevala, obučeni u posebno šivane kostime i izrađene raznovrsne maske, pješice i u automobilima bi prošli ulicama i okupili bi se u hotelu *Naglić*, gdje se održavao bal pod maskama. Dubrovačke maškare bile su tradicionalnim gostima u Trebinju. Stoga je poslije rata Bosna i Hercegovina optužila Hrvatsku, jer su dubrovačke maškare vršile vjerski obred na području druge Republike. Bio je to prvi međurepublički sukob koji je rješavao Vrhovni sud u Beogradu. (Vukorep 2009).

U Kotoru, za vrijeme karnevalskih svečanosti, tiskaju se novine *Karampana*,⁷³ koje su humorističkoga karaktera, a u njima se *bokeškim* govorom najviše ismijavaju vladajući ljudi, pa onda i svi ostali, upotrebljavajući, naravno, riječi iz bokeškoga govora.⁷⁴

⁷⁰ Ivana Kardum zapisala je 2007. godine u mjestu Visoka na Hvaru, a kazao joj je Berislav Trbuhović rođen 1920.g. Rkp. FF ST, sv. 2007., S.

⁷¹ Anđela Civadelić zapisala je 2008. godine u mjestu Ploča (Borak) kod Trogira. Biserka Civadelić (rođ. Lučin 1944. godine). Čula je od pok. Ivana Dražića (rođ. 1892. godine). Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

⁷² Tanja Martinić snimila je 6. lipnja 2009. god. Kazivač je Ante Martinić rođ. 1931. u Pučišćima na Braču.

⁷³ Karampana je gradski zdenac u Kotoru koji je dobio ime prema kući koja se nalazila u blizini a pripadala je plemićkoj famelji Rampani čije ime nosi i ulica u Veneciji. Na ovom zdencu u starom dijelu grada uvijek su dolazile žene po vodu i tu su se pričavale odnosno vodile čakule o događajima, novostima u gradu, novitadima i ogovarale. Uglavnom sve novitadi, sve čakule, sve što se ko, đe, s kim, kad i kako pričavale su žene koje su obično radile po tuđim kućama. Nije trebala ni televizija ni radio, sve što se dešavalo moglo se saznati kod karampane.

⁷⁴ Iva Brguljan zapisala je u Kotoru 2006. god. od Sonje rođ. Brguljan Nikolić. Rkp. FF MO, sv. 2009. D.

9. TRGANJE NARANČI

Narančino stablo u kršćanstvu simbolizira čistoću, čednost i velikodušnost. Naranča katkad zamjenjuje jabuku ili smokvu simbolizirajući grijeh Adama i Eve, te upućuje na čovjekov pad u grijeh i na njegovo otkupljenje. Narančin bijeli cvijet predstavlja čistoću i uobičajeni je ures zaručnika. (Badurina 1990).

U Smokvici na Korčuli, za vrijeme poklada i *krnovala* kumpanjija⁷⁵, je bila stožer društvenoga života; presuđivala je u mjesnim nesporazumima i svađama, organizirala je *bale* po privatnima kućama jer nije bilo društvenih prostorija. (Lozica 2002). Jedna od najinteresantnijih zabava na balima bilo je *trganje naranača*. Tada bi se *kantalo*: *Dobra večer, naša salo lipa / i u tebi svima ko pribiva. / U tebi su do dva lipa dara: / bor zeleni i žuta naranča. // Svih vas milo pozdravjamo sada, / našim kolom dolazimo k vama. / Dati pozdrav, od naranče kito, / za kojom smo venuli svo lito.*

Tada se ulazi u dvoranu: *A sad eto došla ti je zima, / a ti cvateš kraj studena mira; / ni te, suša ni zima morila, / mladost te je gizdava gojila.*

U dvoranu ulazi barjaktar (alfir) i vije zastavu: *O narančo, kito prigizdava, / lipo ti si urodila nama. / Pogledajte, eto alfir ide, / sa hrvatskom zastavom on vije. / Iz ruke mu uzmite bandiru, / neka vodi svoju balarinu.*

Odvodi balarinu: *On veselo poletit će sada / i deliju dovest će k nama.*

Ide dovesti onoga što trga naranče: *Vidi, momče, prigizdave dare; / balarine sve su ti pripravne. / Ti se, momče, na naranču penji / i sva žuta voća nam poberi. // Donesi nam s naranče dare, / ali samo ne lomi joj grane. / Molimo vas, mladi socijari, / da nam bude tišina na Sali.*

Počinje trgati naranče: *Tu naranču s vrha uberite, / glavaru je sela donesite.*

Uz tu kiticu obično se izrekne šala na račun onoga komu se daje naranča. Sve to prate pjesma i smijeh. Pod narančom, zapravo pod borom stoje: alfir, delija, pjevači (kantavci), balarina i jedna osoba koja govori šale, a svi su obučeni u smokvišku staru nošnju.

Delija ubere naranču i stavlja je na pladanj (gvančeru). Balarina u pratnji alfira nosi bandiru onomu komu je namijenjena. Taj uzima naranču, a na pladanj stavlja novce. Naranča se obično daje svakomu u dvorani.

Nakon trganja naranača, raspredi se sala i nastavljaju se *bali*. Mladići i djevojke su se na ovakvima balima družile i sklupale prijateljstva. Stari su običavali reći: *Što*

---

⁷⁵ Kumpanjija je izvorni naziv za obrambenu četv koja je branila Smokvicu s mora i s kopna. Korčulanski statut iz 13. stoljeća spominje obvezu svakog kućanstva da posjeduje obrambeno oružje s naglaskom na mač, tipično hladno oružje Srednjeg vijeka. Kumpanjiju vodi viteški kapetan, a igraju je vitezi u lančanim figurama. Sastoji se od osamnaest figura, a prva se zove škologvardija. Igra se uz pratnju miha, mišnjice, a završava *tancen* uz pratnju lire ili harmonike koji kumpanjoli igraju su svojim ženama, materama ili rodicama. Nekoć je dio običaja bio odsijecanje volovske glave (danas su to zabranili i ukinuli). U običaju kumpanjije mogu sudjelovati samo potomci najstarijih smokviških obitelji. Vitezovi u kumpanjiji moraju biti časni i uzorni članovi zajednice. Da bi se viteški ples od boja izveo, potrebno je dobiti dopuštenje glavara.

pokladi oprave, to rusaji obave. To je značilo da se kroz poklade rodila ljubav, a po Duhovima (Rusalje) ⁷⁶ se ženi.⁷⁷

10. BILE VILE

U duvanjskom kraju poznat je ophod *Bilih vila*.⁷⁸ Za *Bile vile* su se spremale djevojke ili mlađe žene koje bi obukle svečane haljine s licem prekrivenim koprenom, kakvu su nosile muslimanske djevojke, da mogu normalno vidjeti, a njihov se identitet s tim prikrijavao. One su obično imale kao vođu muškarca također u svečanoj narodnoj nošnji i tijekom večeri na Poklade su obilazili kuće u selu pjevajući i igrajući. Znale su zadirkivati momke, posebno ako je djevojka došla u kuću svoga momka ona bi ga zadirkivala i zbijala šale na njegov račun i račun buduće svekrve, a njima nije bilo dopušteno otkrivati koprenu s njihovih lica da bi ustvrdili o kojoj se osobi radi. Za nastup svoje družine vođa bi dobivao darove obično u novcu, jer oni nisu skupljali druga dobra koja su skupljali njihovi dnevni prethodnici mačkari. Pohod *Bilih vila*⁷⁹ bi završavao kasno u noć ili u rano jutro na osvit Čiste srijede.⁸⁰

⁷⁶ Kraljice ljelje nazivaju se i *rusaljkama*. To je slavenski naziv za vodene vile. (Špiro Kulišić, *Stara Slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*, Sarajevo, 1979., str. 139.) Po nekim drevnim predajama rano preminule djevojke i žene pretvarale su se u vodene vile - *rusaljke*. Neki antropolozi smatraju da su u narodnoj mitologiji *rusaljke* nasljednice vila. (Vasiljev, 1928.) U južnoj Dalmaciji Duhovi se nazivaju *Rusalije*. Slovenci taj blagdan nazivaju *Risale*, a *risalčak*, *risalček*, *risaliček* slovenski je naziv za svibanj. Kod Rusa su, također, *rusalije* vezane uz Duhove. Ukrajinci i Bjelorusi duhovsku nedjelju nazivaju *rusalnom nedjeljom*. Kod Čeha se taj praznik zvao *Rusadle*. U Bugarskoj su se obredni igrači nazivali *Rusalije*, a mjesec lipanj nazivan je *rusalski mjesec*. U Rumunjskoj je narodni naziv za Duhove bio *Rusali*. U Makedoniji su se Duhovi nazivali *Rusale*. (Usp. Zečević 1973).

⁷⁷ Đana Salečić zapisala je u lipnju 2009. god. u Smokvici na Korčuli. Kazala joj je Jelka Salečić, (djev. Tomašić, rođ. 1930. g.). Rkp. FF ST, sv. 2009. S.

⁷⁸ Po narodnom vjerovanju, vile su pomagale junacima i samo noću dolazile u sela. Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Jedni pripovijedaju da su ih vile izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlađe prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu i td. Činile su zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdajući tajnu da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja. U narodnoj percepciji vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, dugih zlatnožutih počesljanih kosa, s modrim ili zelenim očima i imale su nadnaravnu moć. Narod pripovijeda i o vilenjacima i vilinčetu. Vile u 6. st. spominje bizantski pisac Prokopije iz Cezareje. Vile se spominju i u *Zlatnoj legendi* Ivana Zlatoustog s početka 12. st. Vraz u Kolu (br. 5., 1847.) piše o vilama. Ivan Kukuljević Sakcinski o vilama piše u *Danici* (1847.). Crkva nije kritizirala predaje o vilama, a u narodu je poznata poslovice: *Nije čovjek onaj koji nije podojio vilu*. Dakle, po toj poslovice, ne vrijedi onaj čovjek koji ne poznaje tradiciju.

⁷⁹ Bijele vile su uvijek dobre, "ako im činiš na ruku". Branile bi ljude od crnih vila. Pojavljuju se kao vitke djevojke izrazito duge, zlatne kose u dugačkim, lepršavim haljinama. Kad bijele vile idu kroz gustu goru, zaplete im se kosa. Ukoliko tu prođe čovjek i uspije se otplesti bez da iščupa ijednu vlas, onda je čestit dovijeka. Pripovijeda se da te vile ponekad odnesu neko malo dijete pa ga odgajaju. Kasnije to dijete bude jako sretno i pametno. Crne vile su opake i gađaju ljude kamenjem. Glavno vilinsko obilježje je asimetričnost ruku i nogu. Jedna polovica lica im je glatka, ljudska, a druga dlakava, životinjska. Jedna noga završavala im je stopalom, a druga magarećim kopitom. Glavna hrana su im mačke. Vjeruje se da žive po pećinama na Biokovu i na mjestima prekrivenim bršljanom, pa se kao njihova boravišta spominju Vilenska spija, Crjene stine, Bili Bovan, Gradina i sl. Nevena Čović zapisala je u Makarskoj 2008. godine. Iste predaje zapisao sam u Zagvozdu 2012. godine.

⁸⁰ Renata Knezović zapisala je u siječnju 2008. godine u Tomislavgradu. Kazao joj je Ivan Papić, rođen 1951. godine. Rkp. FF MO, sv. 2009. D.

11. DEŽEVIČKI VUKOVI

Ne zna se pouzdano otkad traju *Pokladni vukovi* u Deževicama. Običaj hodanja *vukova*⁸¹ na Pokladni utorak rijedak je u Hrvata, a u Lepeničkom kraju⁸² nisu se održavali samo za vrijeme Domovinskoga rata. "Vukovi nisu isto što i maškare ili ćorjaci." Zapravo je poželjno da maškare ne hodaju po selu tu posljednju pokladnu večer jer je ona rezervirana za *vukove*.

Vukovi su organizirani tako da idu u koloni, na čelu je *vučica*, a na kraju je *vuk*. Obučeni su u ovčju kožu, nose zvona, lica zamaskiraju bojama. Vučica nosi štap, ona upravlja i zapovijeda ostalim vukovima pazeći da netko ne bi napustio kolonu. Vukovi hodaju selom zvoneći i glasajući se kao vukovi, a nitko im ne odbija dati *otkup*. Obično im se daje pečenica, piće, rakija, koje jedan od njih skuplja u torbu. Na kraju hodanja je pucanj (obično se unaprijed s nekim dogovori) koji označava kraj obilaska. Vukovi tada popadaju i onda ustaju te idu slaviti. Obično odu na neko već prije dogovoreno mjesto gdje se jede i pije ono što se prikupilo.⁸³

Pokladni vukovi bili su dobra prigoda za momke i djevojke. Ukoliko je netko nekoga simpatizirao, svi vukovi su se usuglašavali da će upravo simpatizer određene osobe napasti nju i pokušati je "ugristi".⁸⁴

12. ĆORIJACI

U vareškom kraju za poklade su, iz jednog sela u drugo, hodaju ćorijaci. Idu i do Lepenice za jedan dan i se vrate, pa se pravi sijelo kao i za Novu godinu. Do utorka navečer veseli se, igra, *sijeli*, a onda nastaje post. Cure i momci sastaju se vesele i igraju raznih igara.

Bile su vještice koje su predstavljala djeca, malo jača oko deset godina. Stariji bi im odriješili dimije i svezali oko vrata. Djeca bi uzela igle i bockala svijet koji uđe u kuću. Ćorjaci su se prije što nakaradnije oblačili, a u naše vrijeme maskiraju se kao maškare pa idu na Brnjake u dom kamo bude igranka, na kojoj se biraju najljepše maske.⁸⁵

---

⁸¹ Vuk je u tradiciji južnih Slavena i nekih drugih indoeuropskih naroda demonska životinja. U Hrvata su uz vuka vezani obredi: *vukarski*, *vučarski* i *vukovi*. Ti su običaji veoma stari, a u današnje vrijeme gotovo su iščezli. Do pedesetih godina 20. stoljeća izvodili su se u jesensko i zimsko doba kada su vukovi napadali i *blago* i ljude. U kršćanskoj je tradiciji legenda o sv. Franji i vuku koji je činio mnoga zla u okolici Gubbija. Sv. Franjo je vuka nazvao *bratom vukom* i zauzeo se za njega kao Božje stvorenje koje ne zna bolje činiti te se angažirao da ga pripitomi. (Vidi: Badurina 1990). Belaj navodi da je i sveti Jure imao moć pripitomiti vuka. (Belaj 1998).

⁸² Lepenički kraj obuhvaća Kiseljak, Fojnicu i Kreševo.

⁸³ Gordani Vujica kazao je 8. srpnja 2007. godine u Deževicama kod Kreševa Ivica Barešić, (rođen 1951., selo Deževica, Kreševo). Rkp. FF ST, 2007., D.

⁸⁴ Saneli Vujica kazala je u siječnju 2010. godine Kata Čiča, rođena u Kojcini pored Kreševa 1925. godine. Rkp. FF MO, 2010., D.

⁸⁵ Mihaela Pejčinović zapisala je 2010. godine. Kata Lukić rođena Lalić, 1932 god. Kreševo, član HKD Napredak, Kreševo.

13. DEVE

U vareškom kraju također su se pravile deve. Sastala bi se dva čovjeka pa se jedan okrene na jednu stranu drugi na drugu uzmu neki pas pa ih povežu da budu jedno a u ruke uzmu *šćapove*. Potom jedan od njih obuče staru nošnju, šal na glavu, lulu u usta i uzjaši na njih i ide, a jedan ih vodi i onda oni dođu po kućama i pitaju domaćine "ima li konaka, imaš šta da nam daš, to je bilo za poklade."⁸⁶

14. ĐERMANI

Djeca bi krala stare sepete, košnice pčelinje i tako, pa bi to negdje ostavila i čekala Pokladni utorak. Tada bi neki od jačih momaka, navečer na Pokladni utorak, to stavio na motku i zaprtio taj sepet koji je bio pun slame, sijena. To bi potpalio i trčao naprijed pred djecom, koja bi imala neko zvono opasano oko pasa, te bi za momkom skakala klepećući zvonima. Taj se običaj zvao *Đermani*.⁸⁷

15. ŽUTA ŽABA

Cijeli vareški kraj, grad i sela obilježavali su poklade, ali najznačajniji događaji i događaji najvrjedniji spomena vežu se uz prostor Vijake. Njihova pokladna igra naziva se *Žuta žaba*.⁸⁸ To je tradicionalna igra koju svakog Pokladnog utorka odjeveni u narodne nošnje izvode žitelji vijačkog kraja. Narodna igra neobičnog naziva *Žuta žaba* igra se uvijek na pokladni utorak u Gornjoj Vijaci. To je splet igara i kola koji se igra idući kroz selo i nastavlja poslije na igranci u Domu. Ni najstariji stanovnici ne pamte od kada datira taj običaj, a o njezinu početku nisu ništa znala ni prethodna pokoljenja. (Neki kazivači smatraju da podrijetlo te igre seže u osmansko vrijeme kada žene nisu smjele igrati pa bi, poput žabe, iskočile iz kuće, poigrale malo i brzo se vratile u kuću.)⁸⁹ Obzirom da bude velik snijeg, zima, mrak, prethodno bi se naložile dvije velike vatre oko kojih bi povorka igrala i pjevala. Igrale bi se: *Žuta Žaba, Oženi se Ilija, Bog ubio đudur popa*. Točno u 17:30 muškarci i žene u narodnim nošnjama polaze s mjesta zvanog Carina, držeći se za ruke i pjevajući igraju kroz cijelo selo do mjesta zvanog *Čaršija*.

Za Žutu žabu bi se nosila narodna nošnja. Muška narodna nošnja se sastojala od košulje, koparana, prsluka, fermena, čakšira i fesa, a uz to vunene čarape i kundure. Ženska narodna nošnja se sastojala od košulje, škuljeljke i dimije. Za najmlađi

⁸⁶ Mihaela Pejčinović zapisala je 2010. godine Ana Trogrlić rođena Lukić, 1926. god. u Kojcini, Kreševo.

⁸⁷ Koliko su Vijačani i njihov kraj držali do poklada govori i podatak da su te dane obilježavali i daleko od svoga doma. Veliki broj Varešaka, nakon zadnjega rata živi u Drvaru i ondje nastavljaju svoju tradiciju Pokladnoga utorka. Uvijek su imali najoriginalnije, najosmišljenije maske. Tajna je u mašti i posvećenosti, kažu pojedinci da nakon jednog Pokladnog utorka smišljaju svoju prerusenu personu za sljedeći. Marineli Jelić 2008. godine kazivali spomenuti: fra Berislav Kalfić, Ana Jelić i Angela Dodik. Rkp. FF MO 2009. D.

⁸⁸ Žaba je, zbog neprestanoga kreketanja i budući predstavlja pošast, simbolizira đavola i vezuje se s krivovjercima. Na slikama naglašava odvratnost grijeha. Također simbolizira one koji trče za prolaznim ovozemaljskim užiticima. (Badurina, 1990: 594.)

⁸⁹ Zapisala je Suzana Parić 2007. god., a kazao joj je Jozo Matić, rođ. 1932. god. u selu Vijaka-Vareš. Rkp. FF MO, 2007., D.

uzrast nošnja je posebno izrađivana: djevojčice bi nosile košuljice, ječermice i dimije i marame a dječaci bijele košuljice tzv. fistančice, crne fermene i čakšire. Vuneno sukno od kojeg su se izrađivale čakšire prethodno se obrađivalo u jednoj od stupa na rijeci Tribiji. Specijalni maljevi naizmjenično su udarali po suknu koje se stalno polijevalo vrelom vodom da ga omekša radi lakšeg izvlačenja rudeži. Ovaj proces bi trajao neprekidno 48 sati, a nakon sušenja pristupalo se bojenju. Boja se dobivala iz trava iz obližnje Kozjače, jasenove kore i zelene ljuske iz očevijskih majdana, a bojenje bi trajalo četiri dana.⁹⁰ Okupljaju se na vrhu sela Gornja Vijaka, lože vatru i pjevaju pjesme:

*Platno bijeli žuta žaba
u potoku na kamenu
njoj dolazi rak na konju.
Oj punice, žuta žabo,
osnuj meni jedne gaće
od tog platna bijeloga.*

*Hajd' otale' crni đavle,
dosta sam ti osnovala,
i još više kćerku dala.*

*Čudnu si mi sreću dala:
nit' u kući kućanica
nit' na njivi žetelica
priko kuća priskakuša
i na vrata izviruša
a na ljude kezi zube!⁹¹*

*Što si nam se zamračila Zvijezdo
Što si nam se zamračila Zvijezdo,⁹²
Vijaka je od starina gnijezdo.*

⁹⁰ Katarina Pejčinović zapisala je u lipnju 2006. godine od Ivanke Pešić, domaćica, rođena 1940. god. (Vijaka). Rkp. FF, MO, 2007. D.

⁹¹ Zapisala je Suzana Parić 2007. god., a kazao joj je spomenuti Jozo Matić. Rkp. FF MO, 2007., D.

⁹² O planini Zvijezda i danas se pripovijeda: "Danas je naša planina Zvijezda nepristupačna, neplodna, obrasla šumom ali naši preci su kazivali kako je Zvijezda prije bila puno drugačija to jest čista suprotnost Zvijezdi kakva je dan danas. Postoji tu jedna priča o Mari koja je pred udaju, eto išla brat' cvijeće po Zvijezdi, kako je to običaj bio, ali ne osta zdrava, kažu da je dok je brala cvijeće, ubrala nekakav cvijet oko kojeg se bila oplela trava zaborava i mirisala ga pa se nikad jedna više nije mogla povratit' k' o što'no kažu u prisebno stanje. Njen je dragan rad' toga gorke suze lio i Zvijezdu prokleo jer je takav otrov iznjedrila a pjesma kaže: *Zvezdan-goro, ti prokleta bila, / kao i ja teške suze lila, / momačka te noga ne gazila, / što si mene s dragom rastavila. / Moja draga po teb' cvijeće brala, / cvijeće brala pa ga mirisala, / među cvijeće uplela se trava, / uplela se trava zaborava. / Zbog te trave ti prokleta bila, / ledenim se dahom okitila, / 'mjesto cvijeća po teb' rasle strijele, / tanki bori i visoke jele. / Sedam godin'*

*Mi igramo k'o djedovi naši,
pomrčina, ništa nas ne plaši.
Moju babu naučila baba,
kako će se igrat Žuta Žaba.
Ai ja ću pored svake muke
da naučim svoje unuke.*⁹³

Pored tih pjesama pjevane su i pjesme: *Oženi se Ilija* i *Bog ubi duđur popa*. Nakon određenog vremena vraćaju se istim putem, ponovno uz igru i pjesmu do Carine. Zatim se ulazi u Dom gdje se nastavlja dio igara, pjesme i kola, ali isključivo do ponoći kada nastaje *Čista srijeda*, odnosno vrijeme Korizme i slavlje se prekida.

Tim se pjesmama i igrom htjelo nešto reći, ali što, teško je pogoditi. Osobito ako se poznaje izrazito zagonetan tekst *Žute žabe*. Osim pjesama, igra se tradicionalno *Vijačko kolo*. Tako hodajući dobivali bi namirnice kao darove. Vratili bi se kući i pravili razna jela i jeli dok ne započne korizma. Taj iznimno vrijedni običaj bio je prekinut samo 1994. godine.

16. AŠČIJADA

Ivo Tabaković, prozvan Aščija, veoma mlad je otišao u Ameriku. U Bugojno se vratio 1934. godine. Težak život od njege je stvorio pravednog borca za prava običnog čovjeka. Ivo je bio iznimno nadaren. Talijani su 1935. godine okupirali Etiopiju. On će taj povijesni događaj ismijati kroz prvu maškaradu u Bugojnu 1938. godine, po njemu nazvanu Aščijadom. Sve su organizirali i poslove rasporedili zajedno i građani i seljaci. Vladalo je zajedništvo. Na dan Aščijade sve bi se slilo u grad kod Hrvatskog doma. Na seoskim konjima, na samaru, sjedila su najčešće po dva "abesinska vojnika." Jedan od vojnika bio je okrenut licem prema glavi, a drugi licem prema konjskom repu. Prvi bi pitao koliko je sati, a ovaj drugi, okrenut repu, podizao bi konjski rep i odgovarao. Narod je to veoma zabavljalo. Bili su to Bugojanci obučeni u bijele košulje i seoske duge gaće s velikim turom. Glava im je bila omotana bijelom krpom, a lice i ruke namazani crno, tako da su doista izgledali kao crnci. Aščijina povorka prolazila je kroz grad. Na konjima su vozili lutku, koja se zvala "Divlji čovjek", a na kraju dnevne svečanosti, zapalili bi je pred gostionicom Pere Mrše. Sve bi se to okrunilo navečer priredbom u Hrvatskom domu, a povodom Aščijade izlazile su i novine "Otigoškički vijesnik."⁹⁴

---

u ledu živjela, / sunčeva te svjetlost ne vidjela, / dah ledeni nek' ti dušu steže, / studen vjetar nek' ti lice reže. Tako se kažu i ostvarilo. Snijeg se nije topio sedam debelih godina a kad se otopio po njoj izraste šuma, gusta i eto, zato je kažu, zbog te kletve Zvijezda ovak'a kakva je danas. Katarina Pejčinović zapisala je u Varešu kolovoza 2007. godine od Liljane Grgić (domaćica, rođena 1953 god.) Rkp. FF Mostar, 2007, D. Nasuprot toj planini je planina Perun koja baštini ime po praslavenski nebeskom bogu gromovniku, Perunu. Poznati su lokaliteti pod nazivom Perun: gora nad Žrnovnicom kod Splita, gora nad Mošćenicama, Perunčevac kod Gračišća u Istri, Perun na Baćini iznad Triščana u Donjoj Rami, brdo Perun u Marijovu u Makedoniji i dr. Vidi: Katičić, 2008.

⁹³ Katarina Pejčinović zapisala je u lipnju 2006. godine od spomenute Ivanke Pešić, Rkp. FF, MO, 2007. D.

⁹⁴ Katica Nevistić, fra Janko Ljubos, fra Tomislav Brković, *Svoju zemlju i oni su voljeli*, Sarajevo-Zagreb, 2004., str. 395 -396.

17. DIDACI

Didaci su naziv u Slavoniji za šafingare, bušare, maškare, askrnje, fašingare. Didaci idu po prelama već od Tri kralja. Posljednjega dana spremaju se u *slipce-prosjake*, u *truljavu* robu. Iskrenu ruku i prose. Petkom bi išlo po dvoje smrtova. Ogrnuli bi na se bijelu ponjavu, pobrašili lice, a od repe izrezali zube i metnuli među usne, te naprave da su krezubi. Po kućama idu pred mrak, pjevajući, primjerice: *Poklade su i ludi su dani, / a ko može neka nam zabrani*.

Najviše je didaka bilo zadnja tri dana poklada. Neki didaci obuku se u ćilime, ciganijke. Žensko se sprema kao muško, a muško kao žensko ili nagizdana babu. Neki didaci maskare se kao koze, konji i druge životinje.

U utorak uvečer, oko jedanaest sati zazvoni zvono na opominjanje da treba prestati svirka, pjesma, igranje, da je kraj Poklada. Onda se još zapjeva: *Oj, Poklade, milo janje moje, / barem da ste u godini troje. / Aoj jade, prođoše Poklade / i tako mi nestalo pomade*. (Toldi 1997: 12).

17.1. Šafingare

U Đakovštinu od Tri kralja pa sve do Pepelnice ide se u *šafingare* (poklade), pokrije se lice *maramom*, *tilangetom*, *obrazom* ili *lafrom* (vrste maski). Najobičnije je bilo da se muškarci preodjenu u žene i obratno. Ako bi netko i ostao u svome odijelu promijenio bi glas kako ga nitko ne bi prepoznao. Šafingari idu kroz selo ako je dan, a od kuće do kuće idu po mraku. Najviše bi se zadržavali u kućama gdje ima najviše pića. Djeca bi ih se jako bojala i obično bi bježala pred njima. Rijetko bi tko sam išao u šafingare. Uglavnom se išlo u skupinama po troje, četvero pa čak i dvadesetero. Najobičniji su se preodijevali u cigane, trgovce svinjama, svatove, prosjake, demone (*đavole*). Svi bi oni prolazili kroz selo i pucali kandžijom.

"Zadnji dan, treći dan poklada ima najviše komendije i ludorije. Sve se jagmu, tko će biti bolje za smij." Cure se obuku u momačko odijelo, a na glavu stave kapu. Na lice metnu *tilange*. Momci opet obuku žensku robu na sebe, "da su više za smij". Šafingari idu i u druga sela, a to je seljanima krivo, pa govore: "Idu drugom paradu praviti, što su mogli u svojem selu."

Poklade nisu zapovjedni svetac. Moglo bi se i raditi, do podne netko radi, a poslije podne baš nitko. Ako i ne idu svi u kolo, idu na *drum*, pa *gleđu*, kako se šala pravi. Za poklade se jelo dobro spremi, osobito na treći dan. Poklade se moraju *okrvaviti* kako živad ne bi ginula pa se što god od domaćih životinja mora zaklati. Pravi se sarma, kuha se i peče, pa hrane ima za tri dana. Kada šafingari dođu pod *penđer*, viču: "U, gazda, ja bi išo u sobu". - Gazda odgovori: "Kaži lozinku, pa ajd". - "E, ne mogu, zaboravio sam". - "Ajde, ajde unutra". - "Oće l' me ćukac?" - "Imaš i ti zube".

Uto iziđe netko pred njih na *drum*. Oni idu unutra, pa pokažu svoje *majstorije*. Gazda ih ponudi pićem, a oni piju ili se otkriju i ostanu po sat, dva u toj kući. Štoga se na poklade kaže, ne zamjera se jer je u to vrijeme sve shvaćeno kao šala.⁹⁵

⁹⁵ Zdravki Vranješ kazivala je Evica Rack rođena u Budrovcima, 21.12. 1945, a danas živi u Đakovu. Rkp. FF MO, 2008, D.

17.2. Đakovački bušari

Nekoć se u Slavoniji, od Sveta tri kralja do Čiste srijede, uoči svakoga zapovjednoga blagdana i nedjelje pripravljala obilna i bogata hrana. U Velikoj su maškare nazivane *ćoraci*, a u Đakovštini *bušari*. Činilo ih je trideset do četrdeset ljudi na konjima, a bili su obučeni kao Turci, vojnici, kalfe i td. Išli su sokacima i znajući gdje ima dobrog vina tu svrate. Kad bi se napili uzjašili bi konje dva po dva i pjevali, podvriskujući i svirajući u rog ili bubanj idu u druga sela. Imali su svoga vođu koji je bičem rastjerivao djecu. Nije manjkalo ni pucanje iz pušaka. (Ilić Oriovčanin 1846).

U pokladno vrijeme u Đakovštini maskirani su bušari obilazili po kućama i domaćinima izvodili kojekakve dosjetke i pjesme, a zauzvrat ih je domaćin kuće darivao. U Đakovu je 1994. godine je osnovan karneval *Đakovački bušari*.

Središnji je događaj velika pokladna povorka svih sudionika ulicama grada. U nekoliko dana održavanja okupi se oko 2000 sudionika iz svih krajeva, a program prati desetak tisuća ljudi. Đakovački su bušari po broju sudionika i posjetitelja najveći Karneval istočne Hrvatske i član su *Saveza hrvatskih karnevalskih gradova*. (Danas se za bušare kaže da taj izvorni običaj nestaje.)

Bušari su narodni običaji vezani uz klanje bravaca. Nakon što bi se obavilo klanje bravaca uslijedila je bogata i obilna večera. Pjevale su se narodne pjesme, a veselje bi potrajalo duboko u noć. Poslije večere dolaze u kuću bušari. To je bila obično skupina od tri do pet momaka i djevojaka koji se nastoje odjenuti tako da ih se ne prepozna. Muškarci bi obično obukli žensku obuću i odjeću, a glavu bi pokrili maramama. Ženske bi pak obukle hlače i kratki kaputić, a na glavu bi stavile kapu ili šubaru.

Ponekada koji od kožara obuče dugački kožuh s naopake strane tako da runo bude izvana. Odjeća je najčešće stara i pokrpana kako bušare ne bi odala. Lice namažu garom ili prekriju ženskom prozirnom čarapom. Jedan od bušara stavi preko ramena platnenu torbu u koju će im domaćica metnuti *poputbinu*, a drugi uzme u ruku štap kojim će braniti bušare ako ih tko od nazočnih pokuša razotkriti. U kuću bi bušari ulazi jako bučno kako bi skrenuli pozornost na svoj dolazak. Snažno koračaju, gromko lupaju na vrata, a ponekad se zvonilo i *klepkom* (ovećim zvonom od lima što se nekada stavljalo oko vrata volovima prednjacima). Pjevalo se vrlo glasno, a poznati su i stihovi iz sela Beravaca: *Bješte dico evo su bušari, / ja sam bježo kad sam bio mali (...)*

Ušavši u kuću pozdrave sve nazočne, a domaćin ih nudi rakijom i vinom. Netko bi uvijek od nazočnih upitao bušare tko su i odakle dolaze, a na to pitanje bi bušari davali sasvim neuvjerljiv odgovor koji bi nerijetko izazivao rasprave, ali i prepirke. U toj se prepirci koji gost i zamjeri bušarima, a ovi rado iskoriste priliku te o njemu iznesu i ono što nije zgodno da se javno kaže. Ako pak koji radoznalac pokuša razotkriti bušara, bušar sa štapom *odalami* tj. odvraća toga znatiželjnika od njegove nakane. No sve se to događa s namjerom da se gosti nasmiju i zabave. Bušari u pravilu malo govore, a i prilikom govora nastoje što više izmijeniti glas kako ih nitko od prisutnih ne bi po njemu prepoznao.

Stoga ženske oponašaju muške, njihov duboki glas, a muškarci nastoje govoriti piskutavim glasom. Naslute li bušari da bi ih se moglo prepoznati, unatoč njihovoj umješnosti pretvaranja, ne zadržavaju se u kući dugo. Na odlasku im domaćica stavi u torbu čvaraka, manju kobasicu i krvavicu, nekoliko krafni i *salenjaka*. Ponekad se u torbi nađe i kobasica ili krvavica ispunjena kukuruznim žgancima, načinjena upravo za bušare, no oni se ne ljute jer znaju da je to sve za šalu. Pokatkad u kuću istovremeno dođu još neki bušari pa tako večer postane veselija i zabavnija. Ako se toga dana kolju bravci i u kojoj drugoj kući, bušari odlaze i tamo. Tako bi se na kraju u njihovoj torbi našla ukusna i dobra večera kojom se onda svi počaste. U bušare su često išla i djeca od desetak godina. To su "mali bušari" koji su nastojali zabaviti domaćinove goste i na kraju bi se osladili pečenim kobasicama, krvavicama i kolačima.

U vrijeme bušara pjevalo se: *Poklade su i ludi su dani, / danas ima i žena pijani*. Bušari su se oblačili u tzv. *ponjavce* (debele pokrivače vuneno tkane). Ponjavci su na sebi imali *rojte* (rese). Jedan rub *ponjavca* zavezali bi i prebacili preko glave kako bi *rojte* sakrivala lice da se ne bi vidjele i prepoznale osobe koje su bile bušari. Glumili bi mladu i mladoženju. Obično bi mlada bio visoki jaki debeli muškarac, a mladoženja, koji bi trebao biti vitak snažan i jak, glumio je neki sitni mali muškarac.

Na Poklade su išli svi u narodnim nošnjama, pekale su se krafne i čistilo vinom tzv. *tudumom*. Djeca su se bojala bušara jer su strašno izgledali pa bi bake *zaklenile* (zaključale ili *zaringlele kapijicu* (mala ograda kroz koju su ulazili u dvorište samo ljudi, za razliku od velike kapije kroz koju su prolazila zaprežna kola s konjima).

Nekoć su se u Slavoniji poklade slavile tri dana uoči Čiste srijede i potrošilo bi se hrane koliko bi umjereno trošeći moglo biti tri mjeseca. (Ilić Oriovčanin 1846). Potom se u poklade išlo dva dana prije Čiste srijede. Ponedjeljkom i utorkom pjeva se i veseli cijeli dan do ponoći.

Danas je u selima Đakovštine običaj bušara prošlost. Sjećanja na te običaje žive danas samo kroz manifestacije⁹⁶ zasnovane s ciljem promicanja narodnih običaja.⁹⁷

18. VJEŠTICE NA POKLADNI UTORAK

Po tridesetero bukovačkih ljudi, žena, cura, curica, izašlo bi pred kuću i gledalo kako hodaju i ševerin krešu *višćice*,⁹⁸ koje su se pojavljivale otuda gdje nije bilo

⁹⁶ *Petnaesti Đakovački bušari*, najveća pokladna priredba u Slavoniji i Baranji, održana je 31. siječnja 2009. g. U povorci na gradskim ulicama okupilo se 1500 sudionika iz 35 pokladnih skupina iz Đakova, Đakovštine, Slavonije, Baranje, Senja, Ivanić Grada, Ludbrega i mađarskoga grada Mohača. Maske su bile suvremene, ali i tradicionalne poput zvončara. U povorci su sudjelovala i djeca iz vrtića. Uoči polaska povorke, gradonačelnik Ante Raspudić predao je pred poglavarstvom ključeve grada Princu karnevala. HTV telekst, 31. siječnja 2009., str. 251.

⁹⁷ Zdravki Vranješ kazivala je spomenuta Evica Rack. Rkp. FF Mostar, 2008, D.

⁹⁸ Po narodnom vjerovanju *vještice* su stupile u savez s *đavolom* pogodbom koja se potpisivala krvlju. Konkretna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao *nadprirodne moći*. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd. Prva je vještica spaljena 1275. g. u Tuluzi, a zadnja 1793. g. u Posanu. Neki misle da je u tom razdoblju spaljeno do milijun vještica. U Hrvatskoj je spaljivanje vještica zabra-

kuća pa bi po brjegovima sinule kao iskricice i plamen. Potom bi otišli u kuće, prekrížili bi se i tri večeri bi poškopili⁹⁹ kuću i u kućama djecu i u kolijevkama i u krevetu. Vjerovalo se da ne valja držati preslicu jer *popišat će je višćica*. Nije se smjelo kudjelju i igle dirati prije nego se poškopri kuća.¹⁰⁰

U Rami su djevojke do mačkara morale opresti kudjelju, jer bi im tada momci sakrili preslice.¹⁰¹

U Prugovu kod Klisa, u zalazak sunca žene bi svetom vodom poškopile dvorište, kuću i staje te se pomolile, a tih se noći ne bi boravilo na gumnu jer su tu vještice kolo vodile! Ništa se nije smjelo ostavljati pred kućom zbog vještica.¹⁰²

U Prološcu Donjem kod Imotskoga i danas se može čuti izreka domaćina za dosadnog gosta: *K'o da su mu bile komaštre*¹⁰³ *zavezane*. Ta izreka potječe od vjerovanja da se vještica može uhvatiti: *Kad ti uđe žena u kuću za koju sumnjaš da je višćica, zaveži komaštre. Ona neće izaći iz kuće dok ih ne odvežeš. Višćice iz sela mogu se viditi na pragu kužine, na Poklade uvečer, ako vazmenu večeru ne okušaš i ne staviš je na prag. Koje žene tada dođu blizu praga kužine su vještice*.¹⁰⁴

U Splitu se smrtna kazna krnji ima izvršiti u Pokladni utorak uvečer, na Rivi "točno na ponoć kad višćice gredu u šetnju u lov na vampire."¹⁰⁵

U Senju se vjerovalo da su vještice najaktivnije bile u *vrijeme poklada*, kada su napadale ljude i malu djecu, pa su se u to vrijeme muškarci, u strahu da ne postanu njihove žrtve, nastojali zaštititi na razne načine. Grudi bi mazali lukom (češnjakom),

---

nila Marija Terezija 1758. god. Vjerovalo se da ima i lijepih vještica jer i đavao voli što je lijepo. Razlikuju se vještice u bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predaji je to stvarna osoba koja nanosi zlo. Vještice se još nazivaju: *more*, *štrige* (*štringe*) *coprnice*, *babe*. More su po narodnom vjerovanju djevojke koje su se povještatile.

⁹⁹ Blagoslovljena je voda prvi sakramental kojemu se davala najveća zaštitna uloga protiv demonskih sila. Radi toga sinoda ju je 1688. godine predvidjela za sve nedjelje. Po "ondašnjem teološkom poimanju vjernici su imali trostruku korist od škropljenja blagoslovljenom vodom ako se upotrebljavala popraćena pravom vjerom u Boga i uvjerenjem da će Bog dati svoju pomoć zbog vjere svoje Crkve, koja ju blagoslivlja i daje na korištenje svojim vjernicima." Prva je korist što se vjernici čiste od lakih grijeha. Druga je korist od škropljenja jer je od poškopljenih mjesta bježio đavao sa svojim djelima. Treća je korist stvarna i propicijatorna jer po blagoslovljenoj vodi bolesnici primaju zdravlje; ozdravljaju i živine, a zemlja postaje plodnijom. Prema navedenoj sinodi svećenici su pozivali narod da je koriste svakoga jutra i večeri kako bi Sotona ostao daleko, a majkama je savjetovano da škrope djecu kako im ništa ne bi naškodilo. (Luka Tomašević *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću)*. Knjižnica "Gospa Sinjska" knjiga br. 6. Sinj, 2000., str. 131.)

¹⁰⁰ Kristina Musić zapisala je u Bukovici kod Tomislavgrada, u ožujku 2009. god. Kazala joj je spomenuta Dragica Pavac. Rkp. FF MO, 2009., D.

¹⁰¹ Zapisala je Danijela Pušić a kazala joj je u rujnu 2007. godine na Gračacu u Donjoj Rami Ruža Pušić (rođ. 1955. g. na Ustirami, a sada živi u Ovčini kod Gračaca). Rkp. FF MO, 2007., D.

¹⁰² Maja Vrbat zapisala je u Prugovu 2009. Godine. Kazali su joj spomenute kazivačice i kazivači. Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

¹⁰³ Komaštre – željezni lanac koji visi iznad komina.

¹⁰⁴ Ines Ivelja zapisala je 2008. godine u Prološcu Donjem kod Imotskoga. Kazali su joj: Iva Juričić, *Rabotuša*; djev. Klarić, rođ. 1912. g. Mate Klarić, *Šik*; rođen 1941. god. Rkp. FF ST, 2008., S.

¹⁰⁵ Frano Baras, (pr.) *Splitski karnevali*, 1. izdanje. Split, 1984., str. 45-46.

a vijence luka vješali pored ulaznih vrata ili na koje drugo vidno mjesto, jer se vjerovalo da ih luk odbija i oduzima im moći.¹⁰⁶

Po pripovijedanju starih ljudi u Čačvini, na poklade bi vještice *sinule kao zvijezde iz svake kuće*. S brda se vidjelo svih šest *komsiluka*. U svakome od njih bila je po jedna vještica. Oko devet sati sve su vještice išle u pravcu Biokova. Tu su igrale kolo do zore. U zoru su išle na Brač, *Pod orač* (ime hrasta). Tada bi se rastajale i svaka je išla svojoj kući. Na Čistu srijedu bi bile umorne i ostajale su kući.¹⁰⁷

U Usori se na Čistu srijedu vrati predivo na preslicu što se skinulo na Pokladni utorak *da je vištice ne popljuvaju*.¹⁰⁸ Taj dan se kolje i peče pijetao za objed, a jede se i bijeli luk kao zaštita od vještica, vukodlaka¹⁰⁹ i drugih zlih sila.¹¹⁰

Okolo poklada pupalo je Rašeljkovo drvo, a vještice bi, po vjerovanju u Cisti Velikoj, te pupove skidale. Sutradan kada bi neki čoban iz sela tu došao čuvati ovce i kada bi opazili da na drvu nema pupa odmah bi znali da je sinoć tu vještica bila ili ako fali više pupova značilo je da je drvo okupiralo više vještica, jer svaka je skidala po jedan pup. U Novim Selima (Imotskoj krajini) na Pokladni utorak starješina kuće bi usjekao grana Rašeljkova drva, donio bi ih kući te bi ih palio, a sve u svrhu zaštite žena koje je imao u kući, da ne bi otišle u vještice. Još uvijek se pripovijeda o okupljanju vještica na Biokovu, kamo bi se sastajale ispod jednog stabla oraha i tu bi se mazale nekakvim mastima. To je bio "obred" njihova sređivanja prije nego bi

---

¹⁰⁶ Kad bi se u sumrak žene-vještice spremale poletjeti od kuće, mazale bi se nekom tajanstvenom mašču i izgovarale samo njima - čarobne riječi: "Ni o trn, ni o grm, već na pometeno guvno" kako bi ih demonske sile odnijele točno tamo gdje su naumile, a ne u kakvu šikaru ili trnje. Ako bi u sumrak ili uvečer u kuću, slučajno, uletio kakav leptir, ukućani su ga nastojali što prije uhvatiti, istjerati van ili pak ubiti, jer se vjerovalo da je to posjet, upravo, neke vještice, koja je došla izvidjeti situaciju i pripremiti teren za svoj posjet. Ako ga uhvate, potrgaju mu krila, tako da više ne može letjeti, bace ga vani govoreći: "Dođi sutra dat ću ti soli." Ako bi kojim slučajem drugo jutro kakva starija mještanka prva navratila u tu kuću, odmah bi se posumnjalo da je upravo ona sinoćnja vještica koja ih je posjetila. Tina Marasović zapisala je u Zagrebu 2007. godine. Kazala su joj Jadranka Živković, rođ. 1944. god. i Ines Kovačević, rođ. 1962. god. Prva kazivačica živi u Zagrebu, a druga u Splitu. Rkp. FF ST, sv. 2007., S.

¹⁰⁷ Jelena Čota zapisala je 2009. god. u Čačvini. Kazao joj je njezin djed, Mate Čota (rođ. 27. 06. 1928. godine). Po zanimanju je bio građevinar (poslovođa). Sada je umirovljenik. Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

¹⁰⁸ Marina Gugić zapisala je 2008. godine u Radošiću kod Sinja. Kazala joj je Pava Gugić (rođ. 1930.-djevojačko prezime Milun) rođena u Dicmu, živi u selu Radošić. Rkp. FF ST 2008. S.

¹⁰⁹ Demonske predaje o *vukodlacima* pripovijedaju o mrtvacima koji su se zbog teških grijeha četrdeset dana nakon smrti ustajali iz groba. Ako su za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako nisu bili pijanice, pojavljivali su se u obliku mješine pune vodom. Nestajali bi kada bi bili probodeni glogovim kocem (ili sa sedam glogovih kolaca). U nekim krajevima (primjerice Hrvatskomu Zagorju) vjerovalo se da će se pokojnik povukodlačiti ako preko njega prijeđe mačka. *Kudlaci* su zli i uvijek nastoje naškoditi čovjeku, a često uzimaju različite životinjske oblike. Prema pričama oni se okupljaju na raskrižjima putova od dvadeset tri do dvadeset i četiri sata. Za čovjeka nije dobro da se u to doba zatekne na putu jer bi mu se moglo dogoditi svakakvo zlo. Zbog toga se na raskrižjima putova postavljalo raspedlo kao obrana od zlih sila, ali i pomoć u rasuđivanju pravih smjerova putovanja. U Vinišću kod Trogira vjerovalo se u *kodlake* (*vukodlake*) koji su posebno mogli naškoditi djeci, pa kad bi djeca, a i odrasli, hodali noću (pogotvo kraj groblja), držali bi palac u ruci i tri puta izgovarali: *Za-pori kozlakov. / Isus prid nan, / Gospe za nan. Ili: Isusova brado, / Marijino mliko, / tri mise Božične, / tri mise Uskrsne, / slavno sveto Vodokršće.*

¹¹⁰ Suzana Ćosić zapisala je u rujnu 2009 g. u Sivši. Kazala joj je Anica Ćosić(djev. Krajina) rođena 1924. godine.

krenule u haranje po selima. Kada bi u selu došlo do nekakve svađe između nekoga i neke žene bio bi običaj toj ženi reći: "Al' si sinoć na Bijakovi bila?!"¹¹¹

19. PRANJE SUĐA UOČI ČISTE SRIJEDE

U kreševskom kraju nekada se na pokladni utorak igrala igra "drugomendžija" kao i druge narodne igre. Djevojke su, u kreševskom kraju, tu noć prale posuđe u "lukšiji", vjerujući da će biti čisto zaprošene.¹¹²

U vareškom kraju veselilo bi se do ponoći kad počinje post, te brže bolje valja sve suđe u *araniji*¹¹³ otkuhati, sve valja dobro oribati i skinuti mast jer ide korizma.¹¹⁴ U brotnjanskom kraju na Pokladni utorak kuhalo se suho meso, a vrelom vodom prano je suđe od masnoće pred veliki post.¹¹⁵

U Bilom Polju kod Livna, uoči Čiste srijede, sve posuđe iz kuće iznosilo bi se vani i pralo lugom, pijeskom i vodom tako da ništa masno ne ostane.¹¹⁶ U sinjskom kraju¹¹⁷ i šibenskom zaleđu se, s nastupanjem Čiste srijede sve posuđe, poput zdjela i žlica iskuhavalu u lugu, da bi se uništio ikakav trag masnoće. (Furčić 1988).

U kakanjskom kraju nastupanje Čiste srijede naziva se zapostak, a pred zapostak bi se sve suđe otkuhalo. Na Čistu srijedu najčešće se objedovao grah,¹¹⁸ a netko bi pripremio puru. Za ručak se također blagovao grah. Neki bi zapostili sve, koji su bili zdravi, sve do Uskrsa i samo bi se nedjeljom uzimalo meso.¹¹⁹

* * *

U duvanjskom kraju, uvečer, na Pokladni utorak, blagovala se masna večera, ali posuđe bi ostalo neoprano do sutra, jer se vjerovalo da će neoprana masnoća otjerati vještice od kuće, koje će se poplašiti neoprana posuđa, *pa će pustiti čeljad na miru kroz cijelu korizmu*.¹²⁰

* * *

¹¹¹ Tina Mlikotić zapisala je u Cisti Velikoj 2009. god. Kazala joj je Franka Mlikotić, rođ. 1935. djev. Jurušić-Sokić. Rkp. FF ST, 2009., S.

¹¹² Saneli Vujica kazala je u siječnju 2010. godine Kata Čiča, rođena u Kojisini pored Kreševa 1925 godine. Rkp. FF MO, sv. 2010., D.

¹¹³ Aranija (oranija, haranija) *tur.* (harani) - veliki kotao, kazan.

¹¹⁴ Katarina Pejčinović zapisala je u srpnju 2007. godine od spomenutih: Jelene Rodić i Kazimira Džoje. Rkp. FF, MO, 2007. D.

¹¹⁵ Anna Bevanda zapisala je 2009. godine. Kazivali su joj: Milka (Zubac) Babić, rođ. 28. prosinca 1929. u Čitluku; Ljubica (Juričić) Buntić, rođ. 19. siječnja 1924. u Čitluku; Milica (Primorac) Zubac, rođ. 13. rujna 1922. u Čitluku, (živi u SAD-u.) i Ilija Zubac rođ. 3. siječnja 1935. godine. Rkp. FF MO, 2009., D.

¹¹⁶ Saneli Popović kazao je 2010. god. Filip Čelar, rođ. 1954. god. u selu Bilo Polje kod Livna. Rkp. FF MO, 2010. S.

¹¹⁷ Marina Gugić zapisala je 2008. godine u Radošiću kod Sinja. Kazala joj je Pava Gugić (rođ. 1930.-djevojačko prezime Milun) rođena u Dicmu, živi u selu Radošić. Rkp. FF ST 2008. S.

¹¹⁸ Grah je kultno rimsko jelo koji se blagovao u čast pokojnika.

¹¹⁹ Dragana Petrović zapisala je 2010. godine u Donjem Banjevku kod Kaknja. Kazala joj je njezina baka Ruža Petrović, rođena je 1940. u selu Vidići kod Kaknja. Rkp. FF MO 2010. S.

¹²⁰ Renata Knezović zapisala je u siječnju 2008. godine u Tomislavgradu. Kazao joj je Ivan Papić, rođen 1951. godine. Rkp. FF MO, sv. 2009. D.

Na Pokladni utorak, u Škabrnji, cure su glođale svinjske kosti i to rebra ili noge. Svaka cura bi kost koju je glođala stavila vani. Vjerovalo se da će se prva udati ona djevojka čiju oglođanu kost prvu pas odnese.¹²¹

ZAKLJUČAK

Najraznovrsnije i najbogatije folklorno kazalište u Hrvata odigrava se u vrijeme Velikih poklada.. Tomu svjedoči i navedenih i multidisciplinarno interpretiranih sedamdesetak suvremenih terenskih izvornih zapisa iz Republike Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Republike Crne Gore.

Podrijetlo je hrvatskih pokladnih ophoda i običaja u drevnim pretkršćanskim vremenima. U njima se opažaju utjecaji indoeuropskih, slavenskih, romanskih, germanskih, kao i običaja i ophoda drugih naroda. Velik je broj autohtonih hrvatskih primjera pokladnoga folklornog kazališta. U folklornome pokladnom kazalištu značajnu skupinu čine magijski ophodi, a namjera im je apotropejska.

U vjerskom pogledu Poklade su smještene između Sveta tri kralja i Čiste srijede, ali nemaju nikakve veze s obilježavanjem Uskrsa. Poklade u hrvatskome narodnom izričaju imaju dvostruko značenje: poklade – kao razdoblje od Sveta tri kralja do Čiste srijede, ali su i sinonim za maškare, te su oproštaj s redovitim veseljem i svim ugodnostima u svakodnevnom životu.

Glavno veselje i folklorno kazalište je popodne, nedjeljom i utorkom do prije ponoći kad nastupa *Čista srijeda* s kojom počinje korizma. Smještene su u to vrijeme, vjerojatno, zbog potrebe da se puk proveseli prije početka korizme, u kojoj će kroz šest i pol tjedana vladati stroga tišina, odricanje i pokora. Uz pokladno vrijeme vežu se svjetovni i vjerski narodni običaji.

Mnogobrojni žanrovi folklornoga kazališta prestali su se izvoditi; neki od njih su modificirani, dok neki nastavljaju živjeti kroz festivalske svečanosti.

---

¹²¹ Antonija Pavičić zapisala je 2010. godine u Škabrnji. Kazao joj je Zoran Ražov, rođen 04. veljače 1965. god., otac troje djece, koji se odmah nakon rata vratio u svoje selo i zamijenio dotadašnjeg kapelana koji je stradao u ratu. Zoran uz svoj stalni posao obavlja i posao kapelana, kako mi kažemo sakristana, u seoskoj Crkvi Blažene Djevice Marije, održava seosko groblje i pomaže pri seoskim sahranama. Zoran je, kako se kaže, čovjek od naroda, ništa mu i za nikoga nije teško napraviti. Njega svi u selu znaju i on sve zna, iz šale ga znaju zvati i Škabrnjski Kupid jer je puno starijih cura i momaka namirija, koji su sad u sretnim brakovima. Bio je i jedan od začetnika Kulturnog umjetničkog društva Škabrnja koji je osnovan 14. srpnja 2000. i čiji je član od samog početka. Zoran ne voli puno o sebi pričati, on kaže da je dovoljno da ljudi pričaju o njemu, a on se trudi da to bude najbolje. Rkp. FF ST 2010. S.

IZVORI I LITERATURA

- B a d u r i n a, Anđelko. (ur.) 1990. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- B a r a s, Frano. (pr.) 1984. *Splitski karnevali*. 1. izdanje. Split.
- Braica, Silvio. 2002. *Mala splitska kronologija*. 4. dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Split.
- Č u b e l i ć, Tvrtko. 1990. *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Zagreb.
- Č u b e l i ć, Tvrtko. 1970. *Usmena narodna retorika i teatrologija*. Zagreb.
- F u r č i ć, Ivo. 1980. *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, I, Šibensko otočje*. Šibenik: Muzej grada Šibenika.
- F u r č i ć, Ivo. 1988. *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, III Mjesta u šibenskom zaleđu*. Šibenik: Muzej grada Šibenika.
- G a v a z z i, Milovan. 1991. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III izdanje. Zagreb: Hrvatski Sabor kulture.
- H u m l j a n i n. 2001. *Krađa cure i uskakanje mlade pred crkvom na Velike poklade*, u Vrutku list DPS "Hutovo" Hutovo, lipanj 2001. godina III str. 59.
- I l i ć O r i o v č a n i n, Luka. 1846. *Narodni slavonski običaji*. Zagreb.
- I v a n i š e v i ć, Frano. 1987. *Poljica, narodni život i običaji*. Reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa. Split: Književni krug Split.
- K a č i ć M i o š i ć, Andrija. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*; Reljković, Matija Antun. 1988. *Satir iliti divji čovik*, (priređio Josip Vončina). Zagreb: Sveučilišna naklada.
- K e k e z, Josip. 1986. "Usmena književnost". Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*. IV. poboljšano izdanje. Zagreb: Globus.
- K u l i š i ć, Špiro. 1979. *Stara Slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*. Sarajevo.
- K u t l e š a, Silvestar. 1997. *Život i običaji u Imockoj krajini*. Imotski: Matica hrvatska ogranak Imotski.
- L o z i c a, Ivan. 2002. *Poganska baština*. Zagreb: Golden marketing.
- L o z i c a, Ivan. 1997. *Hrvatski karnevali*. Golden marketing. Zagreb: Golden marketing.
- L o z i c a, Ivan. 1996. *Folklorno kazalište*. Zagreb: Matica hrvatska.
- P a l a m e t a, Mile. 1996. *Usmeni narodni teatar u Hercegovini*. Mostar.
- T o l d i, Zvonimir. 1997. *Nek se spominja i pamti*. Slavonski Brod.
- V u k o r e p, Stanislav. 2009. "Običaj maškaranja i karneval u Hercegovini" *Stolačko kulturno proljeće Godišnjak za povijest i kulturu*. Godište VII. Stolac.

Z e č e v i ć, Slobodan. 1973. *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru*. Izdanja muzeja grada Zenice. Radovi V. Zenica.

***

Rkp. FF Split, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost i Hrvatsku tradicijsku kulturu u europskom kontekstu Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu)

Rkp. FF Mostar, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost i Hrvatsku tradicijsku kulturu u europskom kontekstu Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru)

VI. rkp. zb. (Vlastita rukopisna zbirka.)

***

Te su rukopisne zbirke nastale kao rezultat mojih izvornih terenskih zapisa kao i zapisa studenata filozofskih fakulteta u Splitu i Mostaru kojima sam bio mentorom pri izradi seminarskih, završnih i diplomskih radova iz kolegija: Hrvatska usmena književnost i Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu. (Oznaka D znači diplomski rad, Z – završni rad, S - seminarski rad.)

GREAT CARNIVALS IN THE FOLKLORE OF CROATS

The origin of the folk-theatre dates back to pre-Christian times. Archaeological excavations testify to the existence of masked rituals even in the ancient-Illyric times. Folk-theatre in Croatia is the most varied and the richest at carnival time. The highlight of carnival season is the Great carnival which includes Sunday, Monday and Tuesday before Ash Wednesday. In this work there is a large number of examples of carnival folk-theatre, which have not yet been mentioned in literature, and which have nowadays been originally recorded in the Republic of Croatia, Bosnia and Herzegovina and the Republic of Montenegro. Thus, their interpretation is an interdisciplinary one. In many examples we can observe Indo-European cultural influences, as well as European and global ones. There is a significant number of indigenous Croatian carnival rituals, and some of them were created after the Croatian War of Independence. The purpose of carnival folk-theatre is apotropaic. Carnival time is also associated with other various folk beliefs.

KEY WORDS: *folk-theatre, masked rituals, folk beliefs and customs.*